

Ольга Кобилянська

(27/XI 1865 р.).

Ольга Кобилянська народилася в глибині буковинських Карпат, у містечку Гура-Гуморі 27-го листопада 1865 року. Не змогла дістати доброї шкільної освіти, бо батько її, дрібний урядовець, мав велику сім'ю (Ольга була сьома дитина) і дуже обмежені засоби до життя. Скінчила лише 4 класи «нормальної школи». Школа була німецька, тому й перші книжки, що прочитала майбутня письменниця, були німецькі. З 8-ми років жила з родиною в Сучаві, а потім ще глибше в горах, серед розкішної гірської природи в Кимполунзі. Року 1891 переїхала родина Кобилянських до Чернівців, і з того часу аж і дотепер живе письменниця там, там-же поховавши батьків і більшість родичів... Письменниця самостійно багато працювала над самоосвітою, не лише читала, а й пильно студіювала Софокла, Шекспіра, Гайне, Спенсера, Бокля, Дарвіна і особливо захопилася філософією Ніцше, що помітно вплинула на її світогляд і літературну творчість. Писати Кобилянська почала рано (з 14 років), але спочатку німецькою мовою. В родині Кобилянських хоч і говорили мовою українською, але жити їй доводилось за дитячих та юнацьких літ в оточенні німців та волохів і скрізь на Буковині в культурному житті панувала тоді Німеччина (школа, часописи, бібліотеки). Вчитися української мови почала Кобилянська лише 16 років, а писати українською мовою лише 22 літ (р. 1886). Сталося це під впливом С. Окуневської та Нат. Кобринської. Українська мова в перших українських творах К. мала великі хиби, що їх почасти потім перемогла письменниця, а почасти вони (особливо в лексиці) так і залишились непереможени. Зв'язок Кобилянської з німецькою літературою (німецькі твори її ставлено поруч з кращими творами молодих німецьких модерністів) був тим джерелом, з якого через її твори на літературу українську впливали нові ідеї й форми європейського письменства. Частина критики бачила в ніщезнанстві Кобилянської «аристократичний індивідуалізм», і хоч з формального боку така кваліфікація почасти спирається на матеріялі її творчості, проте більше рації вважати його за пристрасне шукання шляхів до випростання понівеченої міщанством душі людської, за пристрасний протест проти отрути духовного міщанства, чим у значній мірі була й філософія Ніцше. Не розуміючи цього, не можна зрозуміти й шляхів, якими письменниця прийшла до властивих, за думкою А. Франса, всім великим художникам глибокої гуманності, поривання до перемоги людського духу й ненависти до всього, що його в'яже. В «аристократичному індивідуалізмі» не знайдемо джерел ані того художнього змалювання «мужицького горя», ані тих зворушливих описів страждань і мук людських, що в новелах на теми світової війни, за влучним виразом Якубського, «підносяться

до патетики». Позитивні риси творчості Кобилянської: тонка й пильна спостережливість та глибока і завжди оригінальна аналіза психологічна

Перший твір К. українською мовою (писаний р. 1886 аж після кількох переробок) надруковано (в «Зорі») р. 1894. З того часу твори її (новелі, маленькі оповідання й повісті) з'являлись по кращих журналах Галичини й України, а також у окремих виданнях.

Велике значіння в українській літературі мають її повісті, в яких найповніше розкривається творчий хист письменниці.

Покора.

Повно маєвої, ясної зелени—і сміх сонця.

Чотириохкутній сад, замкнений мовчазливими панськими будинками, пишався в барвах.

Весняні квіти квітли. Ще рано, в сірім світлі під холодними краплями роси розвивалися на нині.

І розвинулися.

Турецький боз... білий боз... повні круглі туліпани, нарциси—біліючі, мов на зелених стеблах попричеплювані метелики...

Зелені кущі з густо і луковато до землі спадаючими вінками галузок, обсіпані дрібним звіздовато-жовтим цвітом...

Сильно пахучі аврікли ситої, понсової краски—і братки.

Ціла маса прерізних братків і ще інші квіти.

Білявим піском повисипувані стежки окружали, кокетливо вигинаючися, кльомби і арабески і губилися в корчах, що росли густо під холодним муром

Около десятої перед полуднем вибирався артист з дому і взявся спускати заслону над відчиненим вікном.

В тій хвилі підступила молода циганка до нього—двадцятилітня може — з двома дівчатами чотириох-п'яти років до вікна і стала просити милостині.

Говорила побожні, покірні слова, а малі наслідували її, простягаючи й собі рученята до нього вгору. Сумовито, а zarazом лакомо були звернені всіх очі на нього. Великі, жадібні очі, в котрих тліла несвідома пристрасть полудневих рас.

Кинув гріш вікном, і вони його зручно зловили.

Стояли дальше.

Хотіли ще чогось. Мати просила дальше. «Яку злишну, зношену одіж... стару яку хустку... або й що инше. Все одно що: лише щоб ще чого-небудь... не мали нічого. Прибули здалека і мусіли знову дальше... далеко... страх далеко»...

І знову звернулися очі всіх як передше на нього. Великі, з лакомим... дожидаючим виразом... Мати зложила руки навхрест на грудях і склонилась покірно до землі.

Хтось із середини закликав його. Звучний, рівний голос жіночий, наказуючи зачиняти зараз вікно...

Кілька хвиль минуло.

Пішли вже собі?

Пішли.

Вона залишила тут під його вікном щось зі своєї покори і пішла білою, широкою стежкою, що вилася між весняними квітами, між кущами, обсіпаними жовтим дрібним квітом, в золотім блиску сонця... до других замешкуваних будинків.

Ішла звільна... несміливим кроком... зі звисаючими по боках руками... городом... прямо, неначе-б несла на голові повний збан. А однак... скільки-то ритму лежало в її рівній ході... які шляхетні були в неї лінії, яка струнка й ніжна її стать, котрої краси не могла лишити і мізерна одіж, а зраджувала при кожнім рухові грацію і красу!

Глядів за нею. Артист...

Побачила когось із мешканців у панських сінях і склала — як перше перед ним—тепер там руки нахрест, і—повернула покора. Викінчено і скромно. Склонилося глибоко з повагою тихо до землі.

Засоромився.

Що було це таке, о що вона його перед хвилию просила, чого не міг дати, і вона надармо залишила щось зі своєї покори?

Що було це таке?

Соромився.

Відтак відшукав щось і забіг з тим у долину.

Вона була зайшла там, в сіни,—а малі залишилися в городі.

До них кивнув він рукою, вимахуючи дарунком високо, приманюючи їх до себе.

Прилетіли.

З утішним, щасливим щебетом—як птахи злетіли.

Темносині любі ластів'ята—розсіяні одною вже хвилиною...

Старше пірвало бурливо дарунок собі і, розкішно сміючись, вхопило його руку і притиснуло до неї свої уста. Але не там, де цілується звичайно,—а трохи вище; майже під рукав.

В тій хвилі сходила мати по сходах і побачила все. Зложила руки нахрест і склонилося...

Поспішив у хату—з тайним щастям у грудях.

Не любив цілування. Але цей поцілунок дитинячих уст відчув він аж у душі. Лежав він йому на руці, немов прилиплий до неї браток... один з тих оксамито-м'яких з темними очима... яких саме багато цвіло он там у зелені і в світлі... Або ще лучче. Він лишив по собі виразний слід полуденного тепла...

І забув він усе—артист.

І з тої хвилі минув довгий час, і настала осінь.

В природі йшло все до посліднього викінчення. Тут і там добачувалося в ній послідні рештки сіяючої краси. В лісі, на нивах... у парку, а найбільше між гордими осінніми квітами без запаху.

Тижні минають, як стоїть йому циганя перед душою.

І він бачить його, як тоді стояло... в мізерній одежині головка сповита на манер матрони... в хустку неозначеної барви... смагляве

личко з чорними очима, щастям розсіяними, напрочуд гарними очима... сумно вони закроєні—одинокі!..

І він хотів-би, щоб воно знову прийшло.

Але не тепер: в маю.

Як усе буде облите золотом сонця, буде розкошувати в свіжій зелені і в квіті, в запаху і красі, в новості й утісі, і як повернуть ластівки,—щоб воно знову прийшло.

І він підняв-би його високо вгору, а відтак дав-би милостиню.

Зате нехай-би поцілувало його. Але не в руку і під рукав—лише в уста. Своїми дрібонькими, непорочними, теплими устами—нехай-би поцілувало його. Тими пречистими оксамитно-м'якими братками... раз і другий, і третій, а відтак нехай-би ішло собі...

Але воно не прийде.

Поплило кудись далеко—гуляє під голим небом і не прийде...

І виросте з нього така сама пальма, як його мати,—висока, поважна... з сумовито закроєними очима і буде клонитися.

Вивчиться руки навхрест складати, і при кожній хаті і кожнім порозі в прозьбі о зношену одіж оставляти щось зі своєї покори...

Банк рустикальний.

Мені припала задача з'явити одному убогому мужикові, вітцеві чотирьох малих дітей, що його господарство має ліцитуватися. На тім його малім господарстві тяжив уже віддавна в рустикальнім банку довг його родичів. Якись товариші його, прості, темні мужики, порадили переписати поле на своє ім'я, речінець плати продовжити і таким способом «урятувати» майно, на котре чигає і ждав уже здавна один маючий чоловік з того самого села. Вислухавши їх поради, сповнив совісно їх прикази. Просив у банку, щоб йому ще кілька років «банк ждав», а він виплатить і довг, і проценти. «Тії проценти,—жалівся він,—множилися, немов гріхи» і висисали з нього послідню каплю крові. Останній речінець плати минув, а він не виплатив нічого.

Був злим спекулянтом; а останні роки були тяжкі й неурожайні, і він жив лише з того, що заробляв між другими. Всі люди в селі знали, що він не збере потрібної суми, котра, збільшена процентами, перевишала далеко його дрібне майно, і тому (мені уста дрижали, коли я представив йому стан річей) мусіло господарство ліцитуватися. Під час розмови переслідувала мене неустанна думка, що цей бідолаха не зазнав од колиски доброї хвилини. Часом запивався. Тоді проживав і найкращі свої хвили.

Заявив я йому врешті, що його жде.

По якійсь хвилині зрозумів мене.

На його устах завмер втомлений усміх, вони стали білі, штивні, а очі, ті очі, що звичайно так добродушно дивилися, гляділи тепер на мене напів з переляком, напів з отупінням.

— Але-ж я не брав ніяких грошей!—зойкнув врешті не своїм голосом.

— Нічого, бадіка, але ви казали переписати задовжений ґрунт на себе... а там чи ви не знали? Цей банк не держиться осіб, тільки землі. Якби ви були платили хоч проценти, то банк був-би і ваших внуків ждав, а так ви не платили ні процентів, ні капіталу, і тому бачите...

— Ох, як-же це може бути!—крикнув з розпукою.—Як може він мою землю пожирати, коли я... нехай засохнуть мені губи, коли кажу неправду,—коли я не брав, не зичив сам ніколи ані одного феніга? А люди говорили, що сам цісар позволив, аби той банк був і нам, мужикам, помагав.

І він засміявся так, що йому сльози станули в очах.

— Правда,—говорив він дальше,—я не перший, що іде через нього в жеври, а й не послідній. Що друге, третє господарство обмотане ним, немов змією, висисуване до крови...

А відтак я до сьогоднішньої днини не знаю, чи він це зі сміхом, чи з плачем сказав: «А нині працював я так тяжко, що з очих мозолів тут, на долонях, стануть завтра рани, а вона віднесла послідній кусник полотна, щоб обміняти його за дрібку муки... і я мав-би забиратися з моєї хати? З моєї хати, що мені батько її полишив, і йти в жеври?.. О, правдонько, де ти? Жебрати, жебрати!.. Я!—я, що мій дід був заможнім газдою, був двірником! Де батько мій помер, як чесний господар, я-би мав... Я піду хоч-би і нині»—кликнув по якійсь розпучливій задумі з несказаною горестю.—«Для мене рік нужди більше або менше—байка; я вже і так майже каліка, змарнував усю силу на тяжкій роботі, зійшов і так на собаку... але мої хробаки... лиш моїх хробаків жаль мені!».

І спершись до стіни, закрив від грубої праці покривленими пальцями лице, від жури зморщинами пооране. Тихий, серце роздираючий стогін виривався з його грудей...

Відтак прокинувся, вхопив шапку, махнув рукою, немов відрікався всього, і пішов.

Надворі стояв пізній осінній вечір і зимний гострий вітер гнав і вив полями. Далеко і широко виднілася лише свіжо розорана земля і десь-не-десь мала сільська хатина.

Пішов.

Іде полем вузькою стежкою, що в'ється скісно і закочується, опустивши голову на груди, немов п'яний. Вертає додому цим разом наскрізь знищений, безпомічний. Йому не допоможе ніхто. Він надто убогий, щоб кому-небудь виплатилось подати йому помічну руку, він це знав, щоб доля його стиснула кого-небудь за серце.

Перші живі сотворіння, котрі вітають його,—і цим разом як завжди радісно,—це його два великі чорні пси, сторожі його хатини і його добра. Трохи згодом вступає в хату.

В ній темно.

Коло печи, в котрій жаряться в попелі поодинокі вуглі, збилися в купку діти, сидить вона і вижидають нетерпеливо батька. Він пішов за світлом у село і бавився чогось так довго. Дітям страшно в потемку, їм

здається, що щось страшно заглядає з вікон, з кутів і туй-туй присується до них, та їй сумно і важко чогось на серці...

Двері рипнули—з'явився батько.

— Тато прийшов!—крикнув утішно найстарший хлопчик, кидуючись до батька.—Тато приніс уже світло!

— Тато приніс світло!—повторила менша сестричка, зсуваючись скоро з лавки.

— Плиніс світло!—забелькотіло найменше й собі.—Плиніс світло...

А він нічо.

Кинувши маленьку свічку на стіл, не обзивається ні одним словечком, неначе не бачить їх усіх і не чує. Вона плянула журливим поглядом на нього. Що йому? Не обзивається, немов німий, не зняв навіть шалки... Чи не п'яний знову? А й хід у нього непевний... ні, це вже певно він п'яний. Його знов упоїв, як і оногди, той проклятий, що хоче його затуманити, щоб йому висипав за-підурно кукурудзу... Він прецінь добрий робітник; чому його не використати? А він—піддався гадюці...

Гіркий жаль стиснув її знову за серце і жорстокі, болючі слова так і вирвалися на уста:

— Ти знову п'яний, Петре!—промовила перша впівголос, зажигаючи світло.

— П'яний, Докійко... гей... гей, який п'яний! Сьогодні упився я тим, що і я, і ти, і наші діти підемо за вісім день з торбами!

В ній зойкнуло серце і вона видивилася на нього. Його лице було бліде, немов смерть, а очі горіли грізно.

— Ні, нині він не п'яний—однак... чому-ж уже лучче не п'яний?..

Сліпець.

— Я осліп.

Через що якраз—не варто й казати. Все-таки найстрашніше те, що я осліп.

А зо мною разом у больниці сидів і другий такий темний, як я. — Нам було добре, як нас разом лишали.

— Бачили хоч дрібочку сонця?—питав я иноді нещасного товариша свого.

— Ні,—каже він.

— А ти?

— І я ні.

Потому наставало мовчання. Наші душі піднімалися в нас і потопали одна в другу обопільно.

І чому-ж було нам у наших горю вдвох добре?

Потому мого товариша випустили на волю. Він побачив одного дня сонце і його випустили. Його забрали люди хутко між себе, а мене пустили тому, бо порішили, що мені вже ніяк сонця не оглядати; і дали —товариші мої дали мені костюр на дальше життя.

І я ходжу по світі.

То є, я лиш хотів сказати, що рушаюся з місця на місце. І хоч мені відомо, що я вже ніколи більше сонця в житті не побачу, я силуюся все-таки його бачити.

Я отвираю очі так широко... так широко, товариші мої дорогі, в надії, що хоч мрію... що хоч крапельку... що хоч... хоч... ет! Що хоч миготіння проміннячка святого сонця побачу—і ні.

Не бачу.

Коли йду з місця на місце, я чомусь руки вперед себе простягаю, розкряхую пальці, підіймаю голову... здається мені ось-ось сонце вловлю. Хоч я знаю, що сонце не дається вловити, бо-ж воно сонце!—Гадаю—ось-ось сонця діткнуся, а раптом дотикаюся милостині.

Я затулюю очі, бо в них сльоза виринула.

Я затулюю очі, бо в них сльоза виринула—добра, вдячна, покірна, за милостиню.

Сама виринула. Я її не посилав. У мене душа вже темна, хоч широко отворена, як от очі мої... Я напружую свій слух, здається мені... щось сонячного проб'ється для мене в руху окружаючого життя. Я опускаю безпомічно голову на груди, понуряюся у душу свою, щоби слухом сонця й світла схопити, хоч я знаю, що ще ніякий сліпець світла душею не спіймав, то й я його не спійму!

Сонце...

Тепер я тебе кличу. Думай собі, що це не голос людський, а голос сліпця тебе кличе. Не чутно... так якось без усякої прозьби... так собі якось... бо і як мені прозьбу вкладати в слова, як: «Сонечко ти моє боже, святе!»—а потому додасть: «я осліп...» Воно світить усім.

Деревині, людям. А он, десь там і калюжа буде і воно й на неї блисне. Але це давній звичай сонця—сліпим воно ніколи не світить.

Потім я потопаю в глибіню своєї душі.

Вона настільки глибока, як тепер темна. Настільки сумна, як очі мої. А я розкриваю очі свої перед вами, товариші мої. І ви мене видіте, а от я вас не виджу! Вже я вас не виджу, і доки життя і віку мого, я вас більше видіти не буду. І добре мені з тим, товариші мої, що я вас—слухайте—ніколи, ніколи в житті видіти не буду...

Сонцю лиш мої очі нездатні, але ви, товариші мої, ви ані душі моїй, ані очам моїм правдою ніколи не світили.

Весняний акорд.

Моя хата.

На-округи обсадив її мій дід липами і смереками, послідні—перевезений спомин з гір; а вид з неї—це далека препишна рівнина.

Там мабуть розлягається степ, подібно як оця рівнина наша.

Десь далеко добачує моє око сільські хати.

Давно давно, як був я ще дитиною, пишалась на тій рівнині дубина-ліс. Відтак, мов сьогодні, бачу це, ставала вона чим раз об'ємистіша і рідшала. А коли я знову вернувся в оці сторони і моє волосся посивіло, вона, як предки мої, в землю ніби позападавшись, позникала. Осталась лиш гола рівнина.

До того знову ще розказують, що колись, ще за часів наймолодшої дубини, бився тут Собіський з турками, і тут і там осталися з тої давнини могили-спомини.

Тепер, як кажу, рівнина пригадує степ...

Саме тепер весна; поля зазеленіли. Десь під небосхилом розходиться спів жайворонка. Я уявляю собі його срібно-прозорими перлинами, що кидані невідомою рукою в повітрі... тут або там сипляться і доходять звуком своїм до наших ушей.

Полями, зеленою рівниною в'ється доріжка.

Я її своїм оком здалека не розрізняю—але вона є.

Приміром, зараз добачаю і можу вже розрізнити: іде здалека, ніби пливе проти моєї хати, чоловік, а за ним жінка. Десь за півгодини вони будуть мою хату трохи оподалік минати.

Надворі припікає; він у киптарі, а вона в сердаці і червоній хустці. Днина ярмаркова.

Десь далі звідси ще за годину ходу—вони будуть там, на ярмарку. Чого?

Не мають нічого на продаж...

Але... майже самі не знають... а ідуть...

Переважно тому, що ярмаркова днина, що можна буде з цим і тим бачитися, поговорити, на п и т и с я—пливуть вони тою рівниною, повною розгону і сили.

«Взяла з собою кілька яєць?»—ніби чую, кличе чоловік до жінки, не обзираючись.

Він усе йде вперед, а вона, як велить звичай, кілька кроків у покорі за ним, і несе в своїй барвній трайстрині¹⁾ тих «кілька яєць». І пливуть далі в тій рівнині, над ними небосхил, під ними земля... зелень. А робітна днина приманчива, пишна, аж кричить: «не губіть часу, творіть що!»

Ім байдуже.

Так що-тижня. До того свята, неділя, дні минають, мов переливаються, а вони однакові.

Дома діти самі й без дозору. Праця жде творчих рук, а вони йдуть—тонуть: зразу в тій рівнині, а далі, як їх око вже не добачує—на ярмарку і в корчмі. Вертаються вони аж пізнім вечером або вночі.

Час із ними. Ні хвилини не жде.

Через той час день і ніч, що мов закриває за собою все сотворене, і те, що жде ще творення,—щось рухається вперед... Ниви знов о відтінок зазеленілись дужче; пупці на деревині порозпускались більше,

¹⁾ Торбині.

трави попідростали... все тихцем, і все більше, далше, все мов за невидимим планом, укладом—застою не знає. Лиш мужик однаковий. Який був учора, такий і нині, таке і *завтра* же його.

З *праці* підіймається на нього убійча рука?

Землі тої пишної, зеленої, плодovитої?

Ні.

З нього самого. З його нутра вона виростає. З тої гущавини недбалости і байдужости, в котрій росте і не розвивається він. З його самого. Він боїться поступу. Неясною свідомістю, якою розрізняє хліб, а більше інстинктом. З поступу сягає щось за його традицією, в котрій знаходить він також несвідомо опору, і хоче його *винищити—перетворити*. Він це відчуває неясно, інстинктом—і шукає помочи.

Що йому її подасть?

Він не знає.

Наука?...

Ні.

Йому від неї страшно.

Вона трудна. Інстинкт здержує. Перетворить щось з його і його дітей, що будуть соромитись його грубої одежі. Вона—ні.

Боги?

Може.

В них криється сила, котру його простий розум не розрізняє, а чуття удобряє. Він знає лише: своє матеріальне існування,—а більше нічого. Тонші підземні їх хідники і шляхи куди провадять—добрі чи лихі вони,—він не знає.

Так як є, йому добре.

Він—природа. Враз із нею розвивається, процвітає, плодить... в'яне... скидає осінні листя... далі гасне... він *природа*...

Звисока, з синявого небосхилу котяться воздухом жайворонкові перленьки, губляться...

Всюди навкруги сила.

Ох, як добре! Парно...

Розкішно жити. І тим, що богові піддаються, і тим, що науці поклоняються... Ім усім весна процвітає. Кожне творить. Там велике матеріальне... там духове... а всюди вона є—існує—стремиться..

Де початок її?

Ніхто не знає. На одно і вийшло-б.

Коли полудене її, кінець? Також невідомо.

Так добре. Вона однакова.

Вона сліпа, могутня, велика—вічна...

Жайворонки, співайте!

Лесть

Мартович

(1871 р.— II/1 1916 р.)

Лесть Мартович народився р. 1871 в селі Торговиці, Городенського повіту (Галичина). Батько його мав 15 моргів поля та був громадським писарем у Торговиці. Разом із Стефаником Лесть учився в коломійській гімназії, звідки обоє через «політику» мусили перейти до дорогобицької. Після гімназії Мартович вивчав право в Чернівцях, а потім був суддею та адвокатським помічником. Писати почав рано: р. 1889 вже видано його новелку «Нечитальник», що була чи не першою спробою в українській літературі імпресіоністської новели в монологичній формі удосконаленої трохи згодом під пером друга й товариша Мартовича з молодих літ Стефаника. В першій новелі Мартовича виразно позначались і особливі прикмети його художньої манери, що так різнять її від манери Стефаникової. Від життя, що «безупинно і невблагано» іде на кожного художника, як хвиля на беріг, Мартович рятується лукавою усмішкою гумору, в якому почувається скептицизм і його наслідок резигнація.

Протягом п'яти років (з 1900 до 1905) вийшло три збірки новел і сатиричних оповідань Л. Мартовича, але художньої завершеності його манера досягла в великій повісті «Забобон», що вийшла вже після смерті автора (помер 11 січня 1916 р.), наприкінці р. 1917. Повість ця—один з видатніших творів нашої новітньої літератури. Справедливо назвав її М. Грушевський «тривким надбанням нашого письменства».

В і й т.

I.

У двох хатах, що стоять у сусідстві канцелярії громадської, налякалися в одній теля, а в другій пес. Теля бекнуло та й скочило прямо на пліт і було-би пробилосся на колик, якби Аничка не вибігла з хати та не нагнала його на город. А пес гавкав і рвався з ланцюга, неначе побачив-би чорта місячної ночі.

Такого ляку нагнав бідним звірям війт Степан, що в канцелярії заговорив страшно грубим і сильним голосом до радних. Як війт заговорив, то двері дрижали, а вікна дзеленькотіли неначе від бурі. Самого війта боліли вуха від його питомих слів.

— Я вже не витримаю цій біді,—гудів Степан.—Уже знову наложили на мене кару 20 левів. Просив я вас, панове радні, най я скину з себе оце чортівське (вибачте за слово) війтівство, та не можу вас цього допроситися. Тепер беріть та знову складайтеся на цю кару.

Радні поглянули один на одного, стай крадьки заохочували себе, щоби котрий казав: «Не наша провина й не ми маємо покутувати». Поглянув і війт на радних і доразу порозумів їх думки.

— От куди воно,—сказав,—тепер ви мене не знаєте, а як прикро, то пхаєте мене всюди наперед. За то, що заложили ми читальню,—кара на мене; за то, що зробили вечорниці в читальні,—кара на мене; за то, що скликали віче,—кара на мене; а тепер за то, що рада ухвалила писати до урядів по-руськи,—кара також на мене.

Це почитував війт неначе вивчену лекцію. Радні поспускали голови, бо відали, що правда по війтовім боці, та ніхто з них не мав відваги пристати на те, щоби за війта заплатити, бо боявся нарікання від других, що: «А дивіть, куме, через вас ми тільки втратні».

— А ви собі це в лексі не майте,—загудів війт, допевнившись, що його слово переконало радних.—От ідуть вибори; не виберете мене на вибірцю, то наложить староста кару, а виберете мене, то знову буде кара за те, що не голосую так, як староста хоче. Хіба мені враз із хрунями та пана голосувати.

Радні посумніли, бо чули правду Степанових слів, але ніхто з них не знав ніякої поради.

— Та-же ми видимо, що біда,—зважився відозватись один із радних,—але скажіть нам, куме Степане, де нам тої поради шукати?

— Хіба в ворожки—завважав один із молодших.

— За пораду я вам нічого не скажу,—відповів війт,—бо я вже радився всюди, де міг, та й ніхто мені поради не дав. Ходив я по адвокатах, ходив по комітетах; писав до Львова, писав до Відня, а староста таки мене карав та й карає. Був я вже в самого намісника у Львові та жалувався: за таке й за таке мене староста карає, а намісник мені каже: то не правда, бо за таке не вільно карати. Та й радьтеся тепер у кого хочете. Лиш я вам одно маю сказати, що гріх і за мене. Відки я маю за всіх поличники брати. Та-же й ви, куме Петре, та й ви, куме Василю, ви ще статніші господарі від мене. Побудьте-но й ви трошки війтом. Най буде за рядом що-року інший війт, бо на одного то затяжко.

Тепер усякий починав своє говорити, а всі годилися на те, що біда та, що мужикові тяжко з панами боротися.

Ця нарада була-би закінчилася тим, що війтові дозволили-би пристати межі хрунів, бо галицькі політичні власті вже не одну громадську раду таким способом ізломали. Але з багна того вирятував їх, бодай на короткий час, Іван Хворостюк. Це був найстарший чоловік із радних, дуже штудерний і хитрий на розум.

— А моя рада така,—говорив Іван Хворостюк хрипливим і слабим голосом.—Коли вже кожний війт мусить бути караний, то тре-

ба так робити, щоби йому та кара не вадилася. Я не туди говорю, аби ми за нього платили,—додав Хворостюк, побачивши, що радні його зле порозуміли,—лиш я туди говорю, аби вийт і мав кару, і аби ніхто не платив її, тай аби кара була заплачена.

Тепер радні зацікавились, перестали межі собою розмовляти та слухали уважно Хворостюкових слів. А Хворостюк відкашлявся й говорив далі:

— Ви мене питаєтеся, чому наш вийт боїться кари, а я вам скажу: бо має відки заплатити, є на чім пошукати. А якби вийт нічого не мав, то-би ніякої кари не боявся. Добре кажу, чи зле?—запитався Хворостюк цілої ради.

— Правду кажете,—відповіли гуртом.

— От так же й це—говорив Хворостюк;—виберім такого вийта, що не має нічого, то й ніякої кари не буде боятися. Але хто між нами такий, що нічого не має?

Радні поглянули один на одного та й допевнилися, що такого межі ними нема. Це вони сказали Хворостюкові.

— Я то й сам вижу,—говорив Хворостюк,—що на кожному можна пошукати кари. Але й на те є рада. Ви мене питаєтеся яка, а я вам скажу.

Іван Хворостюк підніс кулак догори та й говорив поволі та з притиском кожне слово:

— Скиньмося, панове господарі, всі як ми тут є, з радних та й вибираймо нову раду. А до нової ради кладім нашого громадського пастуха Петра Коваленка. А відтак вибираймо ми Петра Коваленка на начальника нашої громади. Отака моя рада,—скінчив Іван Хворостюк і спустив кулак у долину.

Хоч як ця рада здавалася радним чудною й смішною, отже вони таки по довгій балаканні згодилися на те, що Хворостюка треба послухати.

II.

Коли староста дізнався, що ціла рада зрезигнувала, то не тільки нічого проти того не мав, але ще й утішився. Та громадська рада була в цілім повіті найтвердіша та й при жадних виборах не йшла старості на руку. Староста боявся, що при цих виборах польський кандидат перепаде. Тим-то мав надію, що як настане нова громадська рада і новий вийт, то староста зможе вибрати таких виборців, яких йому треба. Тому-то староста запорядив вибір до громадської ради дуже борзо,—так борзо, що громадяни боялися, що не зможуть вибрати Петра Коваленка до ради. Петро Коваленко нічого не мав та й ніякого податку не платив. Мешкав він собі на громадській толоці в солом'яній буді.

Аби мав право бути радним, доніс вийт до старости, що Коваленко побудував на громадській толоці нову хату та що повинен

платити податок. Могло отже таке статися, що заки Коваленкові вимірять податок, то буде вже по громадських виборах. Але тут вийшло переслідування громади на користь. Через те, що ця промада все йшла при виборах проти польського кандидата, мстився на ній податковий уряд при всякій нагоді. Та й цим разом польські урядники не позабули про свій патріотичний обов'язок переслідувати громаду. Таки незабаром вимірів уряд Петрові Коваленкові домовий податок найвищий, який було можна.

А з Петром Коваленком отаке було:

У приставським лузі, що перед промадською толокою, із середини на четвер дерся соловій ціліську ніч. Десь на зорях іздріалося йому, але він усе був певний, що перший звістить днину. Тому повернувся на галузці хвостиком до сходу сонця, приплющив очі й сховав головку під крильце.

Отже заспав.

Збудилася зозуля, дивиться: аж світає. Сама своїм очам не повірила. «Аби соловій сьогодні заспав,—думала;—це не може бути».

Але-ж ні: зорі поринають у голубім небі, тихий вітрець потягає, дерева стріпують зрошеними листочками: настає божя днинка.

Замахала злепка крильми зозуля, втворила дзюбок і: «кук...» не докінчила свою співанку. Думка в неї була така, що як що до чого (якщо ще ніби не день), то скаже: «Я собі лиш так... позівала».

На голос зозулі прокинувся соловій і таки задеревів на галузці. Ще йому таке не лучилося, аби зозуля його випередила. Скочив як попарений, обернувся головою до сходу сонця й спищав не своїми головами. Неначе хотів своїм ляцанням викинути всім із пам'яті те, що зозуля вже обзивалася.

Засоромилася зозуля, що втратила таку нагоду, аби перевищити соловія, та й не кінчила вже свою співанку, але зачала її наново.

Та зовсім без причини посперечалися соловій із зозулею: ні він, ні вона не звістили днини, але зробив це інший птах. Цим птахом був Петро Коваленко.

Він уже півгодини гойкав по лузі на корови й ялівник, відганяючи їх на толоку. Скавав за неслухняними телятами босими ногами через рови, чіплявся на корчі веретою, що мав її на плечах замість свити. Як скавав через рови, то придержував правою рукою торбину, бо мав у ній пів хліба, три головки часнику, п'ятеро яблук і трохи сиру в капустянім листку.

Коли пригнав худобу на толоку, перша його річ була оглянути буду та позатикати соломною діри, щоби не протікало. Відтак сів собі під будку, заклавав ноги під себе, обернув торбину на придолок і вийняв їду. Зняв капелюх, перехрестився та став харчувати.

Ледве сонце підбилося вгору, а Петро Коваленко з'їв чверть хліба й півтори головки часнику, аж ось ідуть прямо на нього два присяжні. Один несе нову свиту, а другий чоботи.

Порівнялись: «Слава Богу».—«Слава на віки».

— Ану, Петре, взувай чоботи та й одягай свиту. Годі тобі все на толоці за худобою назирати, їди трохи на село та меш вітувати,—говорить один присяжний.

Петрові застиг хліб у руці. Роззявив рота, витріщив очі та й мовчав.

Що один присяжний говорив, то другий договорював, а Петро таки нічого не міг розчовпати. Не було ради, мусіли присяжні на будучого вїйта таки добре накричати:

— Одягайся, сякий-такий сину, бо як тя спряжу бучком та й шкіра трісне.

Петро зложив руки на груди та й заговорив тремтячими губами:

— Люди добрі, змилуйтесь. Що це на мене за напасть. Чим я провинився?

Присяжні на те не зважали: таки мусів Петро взутись і одягнутися.

Один присяжний лишився при худобі, а другий пігнав Петра на перед себе.

Відколи Петро жие, ще ніколи так не налякався, як того дня.

III.

І вибрали Петра Коваленка вїйтом, а він іще не розумів, що з ним діється. Аж як дали йому громадську печатку, то тоді йому трохи в голові прояснилося.

Старий вїйт, Степан, мав до нього промову. Він не говорив, але бив Петра грімкими словами.

— Уважай мой, Петре, вважай. Ти знаєш, що ти тепер?

Петро спустив очі в долину.

— Ти тепер найстарший у громаді,—примів Степан.—Що ти скажеш, так має бути, а всі тебе мають слухати. Але ти ніякої кари не бійся, бо ти на те вїйт у нашій громаді, аби тебе карали. А як тебе покарають? Кажуть тобі гроші заплати. А ти відки даш? Свити з тебе не візьмуть, бо не твоя, вона наша, громадська. Як своє відвітуєш, то маєш отут до канцелярії принести свиту й чоботи та й віддати назад громаді.

Та й Іван Хворостюк мав до Петра промову.

— А за громадою обстань,—говорив Іван кашливим голосом.—Най тебе тепер ніщо не обходить, ти лиш собі дбай за громадою. Печатки нікому не дай, ані не дай свої руки на таке діло, що громаді шкодить.

— А при виборах голосуй заєдно на нашого мужицького кандидата. Не зрадь громади, аби тебе й на вогні пражили.

— Бо як зрадиш, то не маєш чого до села вказуватися!—доправив один молодший радний.

А Петро Коваленко так відповів:

— Я, панове господарі, своє право розумію. Я маю служити громаді. Як був пастух, то пильнував людську худобу, най кожний скаже. Мені за худібною так було жаль, як за рідною дитиною, не гріх і по-

божити. А тепер сам собі сужу, панове громадо, усічіть мені голову на порозі як гадині сорокатій, коли-б я громаду зрадив.

Так Петро Коваленко настав війтом, покинув свою буду та й перенісся на мешкання до громадського арешту.

IV.

Який із Петра Коваленка був війт? Ви виділи коли маленького котика, що кожного пса боїться? Але як такого котика притисне пес у куті так, що котик не має куди втікати, то він і очі видряпає псові.

Отак-же й Петро Коваленко.

Він усіх боявся. Боявся кожного чоловіка, кожної баби, а може чи й не кожної дитини на селі. Про жандарів та панів то й згадувати нічого: їх кожний боїться, не то Петро Коваленко. Та зате Петро Коваленко додумався до того, що він на те війтом, аби його кожна латка з міста нападала, а він щоби боронився.

Через ту вічну суперечку з панами в місті так роздрагувався Петро Коваленко, що може з жандарів або урядників хто й хотів із добрим словом до нього підійти, а він усе таки нікому не вірив та як лиш міг робив наперекір.

Не раз, бувало, прийде жандар до села та жадає від Коваленка печатки, яко знаку, що відбув свою патрулю. Та Коваленко не дав. Жандар дивувався:

— Чому не дасте печатки—говорив.—Коли не вірите, то прочитайте, що то на ніяку зраду.

— Е! Якби я читати знав,—говорив Коваленко,—то я-би панів не боявся, лиш пани мене.

Не було ради з Коваленком. Приходила на нього кара за карою, а він тільки всміхався та приповідав:

— Буду мені не зліцитуєте, свиту не заберете, а арешту не боюся, бо заєдно мешкаю в арешті.

Незабаром прийшли вибори на посла. Староста наказав, аби кожний війт був виборець. Це Коваленкові й не треба було наказувати, бо громада вже давно постановила післати Коваленка виборцем до голосування.

Став Перто Коваленко виборцем, дали йому карту голосування, а промада виписала на карті руського мужицького кандидата. Як ішов Коваленко до міста, то йому наказували: «А вважайте, війте, аби пани картку не вкрали, або щоби не переписали польського посла».

Не треба було Петрові Коваленкові два рази наказувати. Пішов перед панів із таким завзятком, що як кара, то кара, як кримінал, то кримінал, а свого не попустить.

При комісії виборчий був і староста, були й комісари, жандари, ще й пани з ради повітової. Видирали Коваленкові карту. Пхали другу, якийсь його по спині потяг, але Коваленко не піддався. Не злакомився навіть на гроші.

Як прийшла на нього черга голосувати, то Коваленко вийняв карту, розложив її та й тицьнув старості під сам ніс:

— Дивіться, пане старосто, що я голосую на руського посла.

Староста збентежився: «Не можна показувати—сказав,—бо це тайне голосування».

— Я не маю в чім таїтися,—відрубав Коваленко,—ви, пани, вважайте, аби-сьте голос не вкрали, бо як кара, то кара, як кримінал, то кримінал, а я свого не попущу.

Хоч викинули Коваленка за двері, але руський посол перейшов.

По виборах довідався староста, на який то спосіб став Коваленко війтом, та й зараз його з війтівства скинув. А все таки Петро Коваленко хоч за такий короткий час прислужився громаді.

Громада за ті його заслуги дарувала йому свиту та чоботи. Пішов Коваленко назад пасти худобу та вже й забув за своє війтування, лиш часом, як розлютився на яке теля, то кричав:

— Та ти, дурне теля, мене не слухавш? Та-же я громаді служив. Я бідний невчений пастух та обстав сильно за промадою. А що-би то було, як-би я був учений та й маючий господар? Тоді я взяв-би панків у крипи, що змикали-би передо мною, як теля у сіянок.

Василь Стефаник

(квітень 1871 р.)

Василь Стефаник народився в селянській сім'ї в селі Русові, Снятинського повіту (в Галичині) в квітні р. 1871. Вчився в гімназії в Коломії, а коли звідти його «вигнали за політику», як згадує сам письменник у своїх споминах, перейшов до дорогобицької (р. 1891), яку 1892 й закінчив. Вищу освіту здобув у краківському університеті на медичному факультеті. Був послом до віденського парламенту. Року 1903 гостював на Україні і був присутній на полтавському святі одкриття пам'ятника Котляревському (є фотографія, де Стефаника знято разом із Коцюбинським, Л. Українкою, В. Самійленком та ин.). Друкувати свої оповідання почав р. 1897 в черновецькій «Праці». Написав небагато; всі оповідання Стефаникові складають невеличкий том, але той невеличкий том дав авторові його почесне місце серед видатніших письменників українських, як незрівняному майстрові короткого, стислого, але з величезним напруженням драматизму, оповідання. Художник переходової доби руйнування патріархального добробуту села, пролетаризації села (або «пеvec погибающей деревни», як назвав Стефаника російський критик), Стефаник «не має собі рівного в нашій літературі, каже другий критик,—як психолог «мужицької душі». Уже Франко зазначив особливість Стефаникової художньої манери—«бачення світу крізь призму чуття і серця не власного авторського, а мальованих автором героїв», тонко сконстатувавши до того, що «тут уже не сама техніка... тут окрема організація душі». Ця окрема тонка «організація» зробила з творів Стефаникових щось подібне до кривавих сліз пораненого серця й привела до тієї душевної надсади, що в розквіті таланту на десяток літ вирвала з його рук письменницьке перо. Не стало сил художньо оздобляти те, що точило кров із серця... Але коли після довгого мовчання письменник знову заговорив (р. 1917), про його нові твори влучно сказав критик: «По стислості мови і силі драматизму, це щось нечуване в нашій літературі» (В. Коряк).

Новина.

У селі сталася новина, що Гриць Летучий утопив у річці свою дівчинку. Він хотів утопити й старшу, але випросилася. Відколи Гриць-ха вмерла, то він бідував. Не міг собі дати ради з дітьми без жінки. Ніхто за нього не хотів піти заміж, бо коли-б лишень діти, але то ще й біда, і недостатки. Мучився Гриць цілі два роки сам з дрібними дітьми. Ніхто за нього не знав, як він живе, що діє, хіба найближчі сусіди. Уповідали вони, що Гриць цілу зиму майже не палив у хаті, а зимував разом з дівчатами на печі...

А тепер усе село про нього заговорило. То прийшов він увечері додому та й застав дівчата на печі.

— Тату, ми хочемо їсти, — сказала старша Гандзуня.

— То їжте мене, а що-ж я дам вам їсти? Ось є хліб, та й начиняйтеся.

Та й дав їм шматок хліба, а вони, як щенята коло голої кістки, коло того хліба заходилися.

— Начинила вас та й лишила на мою голову, бодай її земля викинула! А чума десь ходить, бодай голову зломил, а до вас не поверне. Цеї хати чума злякалася-б!

Дівчата не слухали татової бесіди, бо таке було що-дня й що-години, і вони привикли. Іли хліб на печі, і дивитися на них було страшно і жаль. Бог знає, як ті дрібонькі кісточки держалися вкупі? Лишень четверо чорних очей, що були живі і що мали вагу. Здавалось, що ті очі важили-б так, як оливо, а решта тіла, як-би не очі, то полетіла-б з вітром як пір'я. Та й тепер, як вони їли сухий хліб, то здавалось, що кістки в лиці потріскають.

Гриць глянув на них з лави і погадав: «мерці» і налякався так, що аж його піт обсипав. Чогось йому так стало, неначе-б йому хто тяжкий камінь поклав на пруди. Дівчата глемедали хліб, а він припав до землі і молився, але щось його тягнуло все глядіти на них і гадати: «мерці»...

Кілька день Гриць боявся сидіти в хаті, все ходив по сусідах, а вони казали, що він дуже журився. Почорнів, а очі запали всередину так, що майже не дивилися на світ, лиш на той камінь, що давив пруди.

Одного вечора прийшов Гриць до хати, зварив дітям бараболі, посолів та й кинув на піч, щоб їли. Як попоїли, то він сказав:

— Злізайте з печи, та підемо десь у гості.

Дівчата злізли з печи, Гриць натягнув на них драпочки, взяв менчу Доцьку на руки, а Гандзуню за руку та й вийшов з ними. Йшов довго-лугами та й став на горі. У місячнім світлі розстелилася на долині річка, як велика смуга живого срібла. Гриць зригнувся, бо блискуча річка заморозила його, а той камінь на прудях став ще тяжчий. Задихався і ледве міг нести маленьку Доцьку.

Спускалися в долину до річки. Гриць скреготав зубами, аж гомін лугом розходився, і чув на грудях довгий опнезий пас, що його пік у

серце і в голову. Над самою річкою не міг поволі йти, але побіг і лишив Гандзуню. Вона бігла за ним. Гриць борзенько взяв Доцьку і з усієї сили кинув у воду.

Йому стало легше і він заговорив скоро:

— Скажу панам-суддям, що не було ніякої ради; ані їсти чого, ані в хаті затопити, ані випрати, ані голову змити, ані чого! Я кари приймаю, бо я завинив, та й на шибеницю!

Коло нього стояла Гандзуня і говорила так само скоро:

— Таточку, не топіть мене, не топіть, не топіть!

— Та як просишся, то не буду, але тобі-б ліпше, а мені однако терпіти, чи за одну, чи за дві. Будеш бідити змалку, а потім підеш у мамки жидам та й знов бідуватимеш. Як собі хочеш.

— Не топіть мене, не топіть!..

— Ні, ні, не буду, але Доці вже ліпше буде, як тобі. То вертайся до села, а я йду заявлятися. Дивись, оцією стежкою йди, геть, геть, аж угору, а там прийдеш до першої хати та й увійди, та й кажи, що так і так, тато хотіли мене втопити, але я випросилася та й прийшла, аби-сте мене переночували. А завтра, кажи, може-б ви мене де найняли до дитини бавити. Гай, іди, бо то ніч.

І Гандзуня пішла.

— Гандзю, Гандзю, а на тобі бучок, бо як тебе пес надигає, та й роздере, а з бучком буде безпечніше.

Гандзя взяла бучок і пішла лугами.

Гриць закочував штани, аби перейти річку, бо туди була дорога до міста. Вступив уже у воду по кістки та й задеревів.

— Мнеога і сина, і святого духа, амінь. Оченаші їжи еси на небесі і на землі...

Вернувся і пішов до моста.

Кленові листи.

I.

Постіль застелена полотном, коло стола на задній і передній лаві засіли куми, на краю печі рядком діти. Вони поспускали рукави, як черідка перепелиць, що спочивають, але все готові летіти. Куми зате сиділи як укопані, лишень руками досягали хліб або чарку горілки, але й руки найрадше не рухалися-б, лишень спочивали-б зігнені в кулак на колінах. Не радо вони брали хліб і чарку. Каганець блимав на припічку, і потворив з кумів великі чорняві тіні й кинув їх на стелю. Там вони поломилися на сволоках і також не рухалися.

Коло стола схилений стояв Іван, господар хати і тато маленької дитини, що її охрестили.

— Будьте ласкаві, мої куми, то зажийте ще по одній. Хоч це не горілка, але болото, але з мужиком то так завше: що де у світі є най-

гірше, то він має те спожити, що де у світі є найтяжче, то він має те зробити...

— На то ми рожені,—відповідали побожно куми.

Як чарка обійшла колю, то Іван її поставив лігма коло пляшки, бо боявся, щоб не впала, така маленька, на землю.

— А закусіть.... Та й дивіться, який мене клопіт найшов у самі жнива, у самий вогонь. А я, бігме, не знаю, що з цього має бути. Чи маю лишити жнива та обходити жінку, та варити дітям їсти, чи я маю лишити їх тут на ласку божу та й тягнути голоден косою? Бо вже має бути, бо у такий час ніхто до хати не прийде за великі гроші. На тобі, Іване, дитину та радуйся, бо ще їх мало маєш!

— Не нарікуйте, куме, та не гнівись бога, бо то його воля, не ваша. А діти—піна на воді, щось на них трісне—та й понесете всі на могилу.

— У мене не трісне, але там де є одно, там трісне. Жебрак аби таки не тулився до жінки, аби не дивився у той бік, де жінка, то-б найліпше зробив. Тоді й бог не дасть...

— Куме, ви це пусте говорите, так ніколи не буде, бо люди мають плодитися.

— Коли-б то люди, а то жебраки плодяться. А я тому кажу, що ти, жебраку, не плодсья, не розводсья як миш, ти будь контетний¹⁾, як маєш на хребті drankу, як маєш шматок хліба, аби не був голоден, та й як тебе ніхто по лице не лупить. Як ці три ділі маєш, та й має тобі бути добре, а від жінки геть уступися.

— Куме Іване, дайте трошки спокій, бо жінка, як то звичайно у таких інтересі,—то їй не треба цього слухати, бо така бесіда не дає здоров'я. Колись іншим ліпшим часом.

— Я вас дуже перепрошаю за мою таку бесіду, але ви гадаєте, що я за неї дбаю або за себе я дбаю?! Бігме не дбаю; най їх і зараз вихватає та й мене з ними! Овва, ото-ж ми втратили рай на землі і маєтки лишили!

Куми вже не обзивалися, не перечили, бо бачили, що Івана не переможуть, і хотіли, щоб скоріше виговорився, бо борше їх пустить спати. Іван встав від стола, спинився насеред хати, спустив рукава так, як діти на печі, і почав до них балакати.

— Та чому не летите з мої голови? Я вам розчиню і вікна, й двері,—гай!..

Діти заснулися на піч так, що їх не було вже видно.

— От, сарана, лиш хліба, та й хліба, та й хліба. А відки-ж я тобі того хліба наберу? Та то-би на дванадцятий сніп якийсь раз торгнути, то-би який раз схилитися, то з поперека вогонь у пазуху сиплеться! То тебе кожне стебельце у серце дюгне!

Це було до дітей, а то тепер він звернувся до кумів.

— А увечір лиш укажешся до хати такий, як вихоть, як мийка усотаний, а вони тобі в один голос—і жінка, і діти: нема хліба. Та й

¹⁾ Контетний—задоволений.

ти не йдеш, бідний чоловіче, але ти тягнеш ціп й молотиш напотемки, аби завтра мали з чим іти в жорна. Та так тебе ціп і звалить на сніп, та й так деревієш до ранку у сні, аж тебе роса припаде. Та й лишень очі пролупиш, то зараз тебе та роса їсть, бо мало тебе біда їсть, ще вона вночі тебе найде! Промієш очі та й точишся на лан такий чорний, що сонце перед тобою меркне.

— Іване, не журіться дітьми, бо то не лишень ви, але бог їм тато старший від вас.

— Я з богом за барки не ловлюся, але на що він то пускає на світ як голе в терня?! Ви, піп каже, дітей не навчаєте страху божого, ви їх самі посилаєте красти,—ей, де я годин так ганьбити! А коби коло моєї дитини і мамка, і нянька, і добродійка ходила, коби мені люди всього наносили, то й я-б, йогомость¹⁾, знав, як дітей вчити. Але мої діти ростуть по бур'янах разом із курми, а як-що до чого прийде, отак як тепер, то ніхто не знає, що вони цілий день їдять. Чи крадуть, чи жебрають, чи пасуть, а я відки знаю?.. Так, люди, ви самі знаєте, яке наше життя...

— Знаєм, куме, знаємо! Як не знати, коли самі у нім бродимо.

— Я на діти дивлюся, але я не гадаю, щоб воно було чемне, аби уміло до-ладу зробити. Я лиш заглядаю, чи воно вже добре по землі ходить, аби його упхати на службу,—оцього я чекаю. Я не чекаю, аби воно убралось в силу, аби путерії²⁾ набрало, аби воно коло мене нажилося. Коби лиш багач або пан роззявив пашеку, а я його туди кидаю, аби лишень збутися! А потім воно бігає коло худоби, ноги одна рана, роса їсть, стерня коле, а воно скаче та й плаче. Ти-би йому завернув худобу, поцілував-би його в ноги, то ти його сплотив, та й сумління тебе п'є, але минавш, ще й ховавшся від нього, аби не чув!

Аж почервонів, аж задихався.

— Та й росте воно в яслах, під столом або під лавою, їсть кулаки, вмивається сльозами. А підросте, та й щось воно украде, бо воно ніколи добра не знало та краденим хоче натішитися. Дивишся—йде до тебе жандар. Скує тебе, наб'є тебе як тварину, бо ти тато злодієві та й мусиш із ним бути у змові. Та й ти злодій на віки. Але це ще не решта, кінець ще напереді. Най-би син, ваша дитина, а людський злодій, най-би зогнив у криміналі, бо злодія не шкода! Най-би! А то вони візьмуть здоров'я та й дають до шпиталю лічити, а потім пускають письмо до війта, аби тато платив кошта. З хати виганяють, під пліт викидають з бебехами! Йдеш до війта, по руках цілуєш: «війточку, виберіть мене із цієї кари». Ти, каже війт, бідний чоловік, та може тебе випустим, але яку я вигоду буду мати за твою вигоду?—Стиснеш плечима, складешся, як цизорик та й кажеш: «місяць вам буду за-дурно служити»... Так чи не так, люди, правду кажу, чи брешу як пес?!

— Все так, цілий гатунок такий, одного слова не замилили!

1) Йогомость — у Галичині так величають священика.

2) Сили, здоров'я.

Іван аж тремтів увесь, чув на собі цілу вагу страшних своїх слів.

— Аби ви не казали, люди, що крячу над головами своїх дітей, як ворон над стервом,—не кажіть, люди, не кажіть! Я не крячу, я правду говорю, мій жаль кряче, серце кряче...

Очі його запалилися, і в них появилася страшна любов до дітей, він шукав їх очима по хаті.

— Бо виглядає так, що я свої діти геть позбиткував, гірше як темний ворог. А я, видите, не позбиткував, я лишень прогорнув сперед очей сьогодні і завтра, і рік, і другий і подивився на мої діти, що вони там діють. А що я уздів, то й сказав. Я пішов до них у гості, та й кров моя застигла на їх господарстві...

По хвилі:

— Як-би до тої Канади не було морів, то я-би їх у міх забрав та й пішком туди з ними йшов, аби їх занести далеко від цього поругання. Я-би ті моря берегами обходив...

Куми забули були за відпочинок, а тепер собі нагадали, хутко поставали й пішли.

II.

Рано.

Діти обідали на землі, обливали пазухи і шелестіли ложками. Коло них лежала мама марна, жовта і клала коліна під груди. По чорнім, нечесаним волоссі спливала мука й біль, а губи заціпилися, щоб не кричати. Діти з ложками в роті оберталися до мами, дивилися і знов оберталися до миски.

— Семенку, ти вже наївся?

— Вже,—відповів шостилітній хлопець.

— То возьми віничок, покропи землю та й підмети хату. Мама не годна нахилитися, бо дуже болить усередині. Не кури дуже.

— Уступіться, бо через вас не можу замітати.

Мама звелася й поволіклася на постіль.

— Семенку, а тепер гарно вмийся, і Катруся, і Марія най вмийуться, і побіжи в жбанок води начерпнути, але не впадь у криницю, не схиляйся дуже.

— Семенку, піди та нарви огірків у решето, аби мама в горшку накусила, бо я вижу, що буду слаба, та не будете мати, що з хлібом їсти. Та й нарви хрону і вишневого листа. Та не сотай огірчиння, але рви по-при саме било!

— Семенку, здьйми з грядок сорочки, аби я полатала, бо ходите чорні, як ворони.

Семенко все бігав, усе робив, що мама казала, і раз-по-раз поштовхував молодші сестри й казав, що дівки не знають нічого, лишень їсти.

— Вони ще малі, Семенку! Як виростуть, то й будуть тобі сорочки прати.

— Я наймуся, та й там мені будуть сорочки прати... я їх не потрібую.

— Не тишся, дитинко, службою, бо не раз будеш свої дні сплакувати.

— Ади татко зросли у службі, та й нічого їм не бракує.

— І ти зростеш у службі, аж шкура буде лускатись від того росту. Але ти, Семене, не балакай, але збирайся татові нести обід. Він десь такий голодний, що йому очі за тобою продирилися.

— Я мусю татову палицю брати, аби від псів обганятися.

— А як загубиш, та й буде тато нас обох бити. Та не йди простоволосий, але візьми хоч татів капелюх.

— Той капелюх лиш на очі падає, що не видно дороги.

— Вимий жбанок та й сип борщу.

— Ви мене не вчіть тільки, бо я знаю.

— Семенку, а дивися, аби тебе пси не покусали.

III.

Дриботів ногами по грубій верстві пороху й лишав за собою маленькі сліди, як білі квіти.

— Фіть, заки я зайду, то це сонце мене порядно спарить. Але я собі заберу волосся так, як жовнір, та й буде мені ліпше йти.

Поклав обід на дорогу і збирав волосся на верх голови, аби приложити його капелюхом і виглядати як обстрижений жовнір. Очі сміялися, підскачов і покотився далі. Та волосся з-під широкого капелюха зсунулося на потилицю.

— Це пустий капелюх, най-но як я наймуся, та я тоді собі капелюшок...

Лишень облизався. Пройшовши шмат дороги, він знову поставив обід на землю.

— Я змалюю собі велике колесо із шпичками.

Сів насеред дороги в порох і обводив довкола себе палицею, потім рисував промені в колесі. Далі зірвався, перескочив по-за обід і побіг дуже зрадуваний.

До кожних воріт закрадався, зазірав, чи нема на подвір'ї пса, і аж тоді борзенько перебігав. З одного обійстя вибіг пес і пустився за ним. Семенко співорив¹⁾, заверещав і сів з обідом. Палиця також упала на дорогу. Довгенько скулений сидів, чекав пса, щоб кусав. Потім зважився подивитись і побачив над собою чорного пса, що спокійно стояв коло нього.

— На, на, циган, на кулеші²⁾, але не кусай, бо болить дуже та й штроф³⁾ твій газда буде платити. Та він тобі ноги поломить за той штроф.

¹⁾ Співорити—заплакати.

²⁾ Кулеша—страва, ніби лемішка з кукурудзяного борошна.

³⁾ Штроф—штраф.

Щіпав з платка кулеші, метав псові по шматочку і сміявся, що він на воздусі хапає. Пес мав роззявлену морду, і він і собі рота роззявляв.

— А ти чий, шибенику, що пси по дорогах годуеш? А в поле що понесеш?

І якась жінка гупнула його в шию.

— А як, ви ще бийте, як пес хотів мене роздерти!

— А ти чий такий чемний?

— Я Івана Петрового, але мама мали дитину та й слабі, а я мусю нести обід, а мене пси кусають, а ви ще б'єте...

— Ой, як я тебе біла... Куди-ж ти несеш їсти?

— Татові несу на лан коло ставу.

— Іди зо мною, бідо, бо я також несу туди обід.

Пішли разом.

— А хто обід варив?

— Мама варили, бо я ще не вмію, а Марія і Катерина ще менші від мене.

— То не слаба мама?

— Чому не слабі, так качаються по землі, так стогнуть, що аж! Але я за них роблю...

— Ото, ти робітник!

— Ви не знаєте та й говорите пусте. А ну, запитайтеся мами, який я розумний! Я оченаш знаю цілий...

Жінка засміялася, а Семенко здвигнув плечима й замовк. За ним біг пес, а він ніби-то кидав йому кулеші й загулював їти за собою.

IV.

Три дні опісля.

Посеред хати сидів Семенко і сестри, і ночовки з маленькою дитиною стояли. Коло них миска з зеленими накришеними огірками й хліб. На постелі лежала їх мама, обложена зеленими вербовими галузками. Над нею сипів рій мух.

— Понаїдайтеся та й тихо сидіть, бо я понесу дитину до Васи-лихи, аби поплекала. Тато казали, аби нести рано, вполудне й над-вечір, а увечір вони самі вже прийдуть.

— Семенку, не переломи дитину.

— Я гадав, що ви спали. Тато казали давати вам студеної води і булку їсти. Марія така чемна, то вона ту булку ухватила і вкусила вже раз. Але я набив та й відоймив. Їстимете?

— Не хочу.

— Тато зсукали ще свічку та й казали, що, як-би ви умирали, аби вам дати у руки й засвітити. Коли я не знаю коли давати...

Мама подивилася великими блискучими очима на сина. Безодня смутку, увесь жаль і безсильний страх зійшлися разом в очах і разом сплюдили дві білі сльози. Вони викотилися на повіки й замерзли.

— Тато рано в хоромях ¹⁾ також плакали, так головою до одвірка дупили! Заплакані взяли косу та й пішли.

¹⁾ Хороми—сіни.

Взяв дитину і вийшов.

— Семенку, аби ти не давав Катрусю і Марійку і Василька бити мачусі. Чуєш? Бо мачуха буде вас бити, від їди відгонити і білих сорочок не давати.

— Я не дам та й татові буду казати.

— Не допоможе нічого, синку мій наймиліший, дитинко моя найзолотіша!.. Як виростеш, аби ви межи собою дуже любилися, дуже, дуже!.. Аби ти помагав їм, аби не давав кривдити.

— Як я буду служити та й буду дужий, то я їх не дам, я буду до них що-неділі приходити.

— Семенку, аби ти просив татка, що мама наказувала, аби вас любив...

— Іхте булку.

— Співай дитині, най не плаче.

Семенко хитав дитину, але співати не вмів.

А мама обтерла долонею сухі губи й заспівала.

У слабім, уриванім голосі виливалася її душа і потихеньку спадала межи діти й цілувала їх по головах. Слова тихі, невиразні, говорили, що кленові листочки розвіялися по пустім полі, і ніхто їх позбирати не годе, і ніколи вони не зазеленіють. Пісня намагалася вийти з хати й полетіти в пусте поле за листочками.

С и н и.

Старий Максим волочив яру пшеницю кіньми добрими, молодими. Борони літали по землі, як пера. Максим кинув капелюх на рілло, сорочка розіп'ялася і впала аж на плечі. Хмара куряви з-під борін засипала його сивий чупер¹⁾ на голові і на грудях. Він галасував, лютився, а люди з сусідніх нив говорили до себе:

— Старий пес, усе лютий, але молоді коні ще міцно тримає; багатир і замолоду добре годований, та втратив обох синів і відтоді все кричить і на полі, і на селі.

Максим спинив коні.

— Старі кості, як стара верба,—на вогонь добрі, а з кіньми бігати ні до чого. Як ноги погинаються коло коней, а в танці подаються, то такі ноги, най не кажу, що варт. Лізь, діду на піч, пора вже прийшла!

То він потряс сивою головою попід чорні кінські гриви та кричав далі:

¹⁾ Чупер—чуприна.

— Та на піч, бра¹⁾), я ще годеи вилізти, але піч студена, облупана. Образи на стінах почорніли, а святі дивляться на пусту хату, як голодні пси. Стара ціле життя обтикала їх барвінком та васильком, та голуби перед ними золотила, аби ласкаві були, аби хата ясна була, аби діти росли. Та хоч їх багато, а всі вони до нічого, святці. Синів нема, стару заборпав у землю, а ви, боги, мусите вибачити за барвінок, — було ліпше дбати... Ану, Звіздочолий, поки нам бог назначив, берімся, бра, до цієї землі.

І ходили вони з одного кінця на другий, затулені курявою, а борони кусали землю, гаркотили, роздрапували її, щоб зернові вчинити м'яке ложе.

— Ти, Босаку, ти не є жаден кінь, ти пес, ти всі плечі мені обгриз, знак на знакові скусаи, а скусаи. Не сіпай хоть ти мене, бо так мене життя насіпало, що ледве на ногах стою. Я тобі вдосвіта сиплю овес, ще сам нічого не ївши, я тебе вичісую, я тебе старими сльозами поливаю, а ти кусаєш. Звіздочолий у мене чоловік, він чорними очима за мною водить, він мене жалує, він своєю гривовою обтирає дідові сльози, а ти, поганий, серця не маєш. Ще недавно ти цілий жмут мого волосся вирвав і пустив під ноги в гній. Так не належить робити, бо хоть ти дуже красний кінь, але за це поганий. Жидам тебе не можу продати, але як-би прийшов до мене святий Юрій, та бігме, подарував-би тебе, аби з ним ішов, змії розбивати. Робити землю ти не здатний, бо в тобі спокою нема.

То він сльинив пальці, вимивав рану на плечах та присилаи пороком.

— Гей, коні, ідім, ідім!..

А борони притихали, земля подавалася, розсипалася, Максимові ноги чули під собою м'якість, ту м'якість, яка дуже рідко гостить у душі в мужика; земля дає йому ту м'якість, і зате він її так любить. І як він викидаи жменею зерно, то приповідаи: «Колисочку я вам постелив м'якеньку, ростіть до неба!»

Максим заспокоюваи, не кричаи та нагло задержав коні.

— Та якого дідька болиш ти, стара корсо, хрупаєш у кожному замку, кривуле?

То він оглянуи, позади себе та й побачии по-при борони довгу нитку червоної крови і сів.

— Скло залізло, матері твої. Тепер волочи, а ниви недороблені не лишиш, хіба ся розскачиш у кусні. А ти, небого ниво, малий спасибіг будеш мати з цієї старої крови, бо стара кров, як старий гній, ніц не родить; мені втрата, а тобі ніякого зиску.

Криваючи, він випряг коні, повіи до воза та наклав перед них сіна.

— Ти, сонце, не захмурюи на старого, що за-борзо робить полудне; старий не має чим ходити...

1) Бра—браття.

Він витяг з торби хліб, солонину та пляшку і вимив рану горілкою; потім відірвав кавалок рукава, завив ногу і зав'язав мотузом від міха.

— Тепер або боли, або переставай, або як хочеш, а волочити таки будеш!

Напився горілки, взяв хліб, кусав його та на-ново сердитий вигукував:

— Це хліб! Ним лиш коня жидівського чесати, бо на добрім коні шкуру зідре!.. Приходять до мене роєм ті підтьопані: «Діду,—кажуть,—ми вам пекти будемо, прати будемо, запишіть нам поля».—Ці подерті суки гадають, що я їм поле тримаю? Як умру, то най на моїм полі чічки¹⁾ ростуть, та най своїми маленькими головами кажуть отченані за діда.

Зі злости шпурив хлібом далеко на ріллю.

— Зуби здригаються від цього макуха... Пиймо, Максимку, горілки, вона гладко йде...

— Мой, мовчи, не гавкай над моєю головою,—кому взявся співати? Оцьому обдертому та обгризеному дідові? Лети собі геть до неба, скажи своєму богові, що най не посилає мені птаху дурну з співом, бо як він такий потний, най мені пішле моїх синів. Бо із-за його волі я лишився сам на всій землі. Най твій бог співанками мене не гулить²⁾),—забирайся!

І він кинув грудкою землі в жайворонка, та жайворонок ще краще почав співати над його головою і не хотів летіти до бога.

— Ти, пташку, ти ніц і ніц не розумієш. Як малий Іван уганяв за тобою, аби тебе ймити, як шукав твого пнізда по межах та прав на сопілці, то ти тоді, пташко, розумно робила, що співала, так треба було робити. Твій спів і Йванова сопілка йшли низом, а поверх вас сонце, і всі ви сипали божий плас і надо мною, і над блискучими плугами, і над усім миром веселим. А крізь сонце бог, як крізь золоте сито, обсипав нас ясністю, і вся земля, і всі люди виблискували золотом. Так то сонце розчинило весну на землі, як у великім кориті.

— А з того корита ми брали калачі, а калачі стояли перед музиками, а молоді в квітках любилися і йшли до шлюбу, і котилася весна як море, як потопа; та тоді, пташко, твій спів спливав у моє серце, як різка вода в новий збанок...

— Іди-ж собі, пташко, в ті краї, де ще калачів не забрали, а дітей не порізали.

Обома руками взяв він свою сиву голову та й схилювся до землі.

— Встид тобі, сивий волосе, встидайся, що приповідаєш та приспівуєш. Як плаксива баба, бо ніщо вже тобі на цім світі не допоможе...

— Ех, сини мої, сини мої, де ваші голови покладені? Не землю всю, але душу би-м продав, аби-м кервавими ногами зайшов до вашого гробу. Господи, брешуть золоті книги по церквах, що ти мав сина, брешуть,

¹⁾ Чічка—квітка.

²⁾ Гулити—дурити.

що-сь мав! Ти свого воскресив, кажуть. А я тобі кажу: воскреси їх; я тобі кажу: покажи гроби, най я ляжу коло них. Ти видиш цілий світ, але над моїми гробами ти отемнів...

— Най тобі оця синя баня так потріскає, як моє серце...

— Та прийдіть котра до старого; ніби ви їх не обіймали, моїх синів, та не лягали в білу постіль? Та вони були, як дуби кучеряві... Та принеси на руках байстрятко, не встидайся, прихोдь. Дід тобі всі коверці під ноги підкине, а байструкові порубає все полотно найтонше на пелінки. Бо ти ходиш без вінка та плачеш від наруги...

І дід здоймив обидві руки вгору і кликав ними до цілого світа:

— Ходи, невісточко, ходи до тата, нам попа не треба!

Голосно заридав, приліг до землі і нею, як хустиною, обтирав сльози і почорнів. Та ще благав далі:

— Або прихोдь хоть ти, коханко, без дитини, та на твоїй шиї я вздрю його руки, а на твоїх губах зачервоніють його губи, а з твоїх очей, як з глибокої криниці, я виловлю його очі і схочу їх у моє серце, як у коробку. Я як пес занюхаю його чупер на твоїй долоні... Коханко, прихोдь і ратуй старого!

— Ти ще є на світі, а їх нема жадного; то найдіть дорогу до мене та принесіть вість. Насипте студеної роси на мій сивий волос, бо він мене пече кожний, як розжарений дріт. Моя голова палиться від того вогню.

І рвав з голови сиве волосся та кидав на землю.

— Сиве волосся, пали землю, я не годен уже тебе двигати!

До решти обезсилений приліг до землі і лежав довго мовчки, а потім лагідно розказував:

— Послідній раз прийшов Андрій; він був у мене вчений. «Тату, каже, тепер ідемо воювати за Україну».—За яку Україну?—А він підоймив шаблюю пруду землі та й каже: «Оце Україна, а тут,—і справив шаблюю в груди,—отут її кров; землю нашу йдем від ворога відбирати. Дайте мені, каже, білу сорочку, дайте чистої води, аби-м обмився, та й бувайте здорові»,—як та його шабля блиснула та й мене засліпила.—Сину, кажу, та є ще в мене менший від тебе, Іван, бери й його на це діло; він дужий, най вас обох закопаю у цю нашу землю, аби ворог із цього кореня її не виторгав у свій вік.—«Добре, каже, тату, підемо обидва».—Та як це стара вчула, то я зараз видів, що смерть обвилася коло неї білим раптухом. Я подався до порога, бо-м чув, що її очі випали і покотилися, як мертве каміння по землі. Так мені здавалося, але світло на її чолі вже погасло...

— А рано вони обидва виходили, а стара сперлася на ворота, та не говорила, але так здалека дивилась, як з неба. А як я їх скидав на колії, то-м казав: «Андрію, Іване, взад не йдіть, за мене пам'ятайте, бо я сам, ваша мама на воротах умерла»...

До самого вечора Максим водив коні по ниві, та не кричав уже, геть замовк. Діти, що вівці гнали, люди, що плугами повз нього дзвонили з ляку, не поздоровляли його. Замазаний грязюкою, обдертий, кривий, він неначе западався в землю.

Пізнім вечором, як Максим пообходив корови та коні та подоїв вівці, увійшов до хати

— Ти, небого, геть затихла, замертвіла, якби в тебе хто ніж упхав, не годна-сь слова сказати... Та я в тобі ще розгрібу трохи вогню...

Він зварив кулешу, убрав білу сорочку, повечеряв і затих. Потім прикляк до землі і молився:

— А ти, мати божа, будь моєю газдинею; ти з своїм сином посередині, а коло тебе Андрій та Іван по боках... Ти дала сина одного, а я двох.

М. Черемшина

(Справжнє ім'я Іван Семанюк)

(1874 р.)

Марко Черемшина народився р. 1874 в с. Кобанах, Косівського повіту на Покутті (Галичина). До 13 років жив на селі та пас худобу, а потім вступив у коломийську гімназію, де вчився кількома класами нижче за В. Стефаника та Л. Мартовича. По закінченні гімназії вчився у Віденському університеті, закінчивши який, адвокатував у Снятині.

Разом з Мартовичем та Стефаником М. Черемшина складає ту групу, що стоїть на чолі галицького літературного руху кінця XIX та особливо початку XX віку.

Прекрасний знавець життя селянського, М. Черемшина в своїх творах, ідучи шляхом, що його проказав Ів. Франко, дає глибоко правдиві шматочки селянських злиднів, селянських настроїв, села взагалі. Зовсім без ідилічного підходу, без ідеалізації своїх героїв він змальовує село так, як воно єсть, з усіма властивими йому позитивними й негативними рисами.

Оповідання його написані в техніці глибокого імпресіонізму, стисло і разом широко; насичені психологічно й емоційально, вони захоплюють надзвичайним ліричним піднесенням письменника. Цей глибокий ліризм і становить найхарактернішу ознаку таланту Черемшини проти його товаришів у літературі: Мартовича та Стефаника.

Виступив на літературну путь Черемшина р. 1896 і зразу-ж зайняв почесне місце разом з В. Стефаником. Так само, як і Стефаник, через невідомі нам причини він замовкає з р. 1901, коли зібрав уперше свої оповідання в одну книжечку. І тільки під впливом катастрофічних подій 1914—17 років, він знову береться за перо і дає великої сили малюнки галицької руїни цих часів. В цих писаннях своїх доходить Черемшина надзвичайної майстерності, і в нашій літературі його хроніка руїни галицького села—чи не найсильніші малюнки часів імперіалістичної війни.

Святий Николай у гарті¹⁾.

— П-с-с-ст! уже йде!
— Куди?
— До нас!
— Де'?
— П-с-с-ст! Онде вже на Приймаковім перелазі. Васи'! Скоч ще на під.

— Чого?
— Накрий терміттям одежину, привали каменем дошку!
— Вже привалив.
— То скинь кожушину, бо возьме...
— Ні, я втечу.
— Неня сховала опинку?
— Сховала!
— А яма як?
— Попелом притрусив, не заздрить...
— Де?
— Що?
— Дайте ще свій капелюх мені.
— На, тікай!

За воринням²⁾ показалася фігура, вся в чорному одінню, а на голові шапка з чорно-жовтою мотузкою на долішніх краях і з кругленьким гудзиком. Гудзик виходить по-над рівне дно шапки. Під лівою пахою подовгаста книга, в правій руці бук. За фігуркою йдуть два люди. Один несе спору в'язку мужицького плахтя та одіння, другий голіруч.

— Дома Курило Сівчук?

Тиша...

— Курило Сівчук дома?—грімкіше крикнула фігурка.

— Чому-би не дома, проше ласки божої та й панської,—відозвався з низенької, майже безвіконної хати хрипливий придушений голос. Слідом за тим скригнули чорні закурені двері і випустили на двір чоловіка середнього росту. Його худе, поморщене лице, кучма нерозчесаного волосся, сухоребрі груди, що їх не обіймає темна латана сорочка, витерті червонаві колошні і худокості, босі ноги говорили самі за него, що він є. Він не потребував представлятися. На його стан зложилися віки нужди і вип'ятували на ньому грубими буквами—мужик.

— Я дома, проше ласки божої та й...—повторяв Курило Сівчук, схиляючися вниз.

— Чому не відзиваєшся, як тебе кличуть?—сердито спитала фігурка.

— Та як-же ні? Я дома, проше ласки...

— Будемо тебе забирати за податок...

1) Склад конфіскованих речей.

2) Огорожа з дерев'яних лат.

— Що-ж діяти, проше ясного пана та й здикутора.

— Худобу маєш?

— Маржинки ¹⁾ дасть-біг, проше пана. Вже давно не кушіли-сми скороми.

— Що маєш рухомого?

— Хороми!? Ёй де! Хоромів нема, проше пана, штири голі стіні та й по всьому. Бідно-си діє, пишний та й годний, та чемний панчику!

— Брешеш! Присяжний! Ходім до середини.

— Або-ж я спираю ласкавого пана?

Пан екекутор штовхнув палицею в двері, що до половини вже були отверті. Двері заскрипіли і відхилилися аж до самої стіни. Екекутор зігнувся і переступив поріг, за ним увійшов присяжний, а відтак Сівчук. Другий присяжний лишився із своєю в'язкою надворі і прилагоджував посторонки на новий пакунок.

— Де-ж твої речі?—питав невдоволений екекутор.

— Бідно-си діє, ясний та добрий панчику, штири стіні та й....
Сами здорові видите, бог-би вам дав панування!

— Я нічого не виджу.

— Га! нічьо-ж-бо й видіти очам; біда та й клопіт!

— То твоя жона?

— То, проше ласки пана, жінка.

Курилиха Сівчучка, що досі стояла непорушно в чорній сорочці без опинки, поступила один ступінь ближче ід чоловікові своєму і глянула наскісь екекуторові в очі.

— Нічьо нема, файний ²⁾ та добрий панчику, без опиночки ходжу.

— Таки нема нічьо, хоч гинь,—додав Сівчук.

— Де-ж ви спите?

— Шануючи чесну голову панську та й святі образи, та й нас хрещених, ми спимо на землі, а діти на лавиці.

— На чім спите?

— Таки на землі.

— А подушки де?

— Га! Подушок дасть біг, на кулаці спимо.

— Брешеш!

— То, що очі видють, то є; я не спираю шукати.

Екекутор перейшов скорим ходом по хаті і стукнув палицею в один, другий і третій кут. Він бачив, що йому нема що звідси взяти: під передньою стіною довша дошка на трьох стовпцях—то лавиця; під примежною стіною коротша дошка на двох стовпцях—то «стіл», на середині хати яма на ватру, присипана попелом,—то піч. Бачив це добре, але з привички «шукав». По хвилині зупинив він свій погляд на стіні, що під нею стояв «стіл». Там висів образ. Тлю його чорне, закурене, тільки темно-жовтаві пасмужки нагадували лице, голову і ясність над

¹⁾ Дрібна домашня скотина.

²⁾ Гарний.

головою якогось святого. Одні лишень рами, що видко вийшли з-під майстерського гуцульського долота, додавали йому поваги і приманювали око. Сівчук узднів, що «пан» вдивлюється в образ і почухався в голову.

— То якісь кавал балвана—пробуркотів сам до себе екзекутор.

— Ні, проше пана, то не Палагна, то світий Николай.

— Але рами ладні.

— То ще мій прадід їх різьбив.

— Звідки ти маєш той образ?

— То таки, проше пана, з діда-прадіда.

— Присяжний, здойми той образ!

— Та як-же це, панчику? Спадайте на рани божі, лишіть світого, —просив Курило.

— Спадайте на рани божі, пишний та файний пане здекуюторю, комісаріку наш любий,—голосила Курилиха.

Присяжний не ждав, зняв хутко образ і виніс на двір. Тільки порох закурився, і павутинням обведений простокутник лишився на тому місці, де стояв образ.

— Та як-же без образа в хаті, проше ясного пана?—падькався Курило.

— Не осоружте нам хату, комісарю чесний,—заводила Курилиха.

— Шкода гаданя! Ще й хата піде на ліцитацію, як не заплатиш податку. Я права не скаую,—гримнув пан екзекутор і вийшов на двір.

— Присяжні! До Гриця Саїна!

Пішли...

На дворі вже добре вечоріло, коли Курилиха-Сівчукка з маленькою донькою Анничкою розкопувала серед хати яму і видобувала з неї «начиння»: два глиняні горшки, п'ять дерев'яних ложок, стільки-ж червонявих мисочок і кулешінник. Юрко відвалив камінь з пригнилої тертиці на даху і витягав із задненого поду одежину та подавав Василькові і Петрикові, що бігцем заносили її в хату.

— Вже все, Васильку?—питав батько сина, котрому подавав постоли з онучами.

— Все, дедику! Ваш сердак ¹⁾ та й сорочка, ненин кіптар ²⁾, опинки та й сорочка, наші кожушинки та й сорочечки, обі веритці ³⁾, вузлик муки, бербенчика з огірками, Анниччина хустка та й ваші, аді ⁴⁾, постоли.

— Йди-ж принеси води на кулешу, а я налячу дров з Петриком.

— Добре, дедику!

Тоді, як багач Приймак видоїв своїх шість овець і ніс у дійниці скором до хати, сиділи його сусіди Сівчуки за «столом» та й додали гарячу кулешу і мисочку огірків, а серед хати дотлівало в ямі вугля.

¹⁾ Свита.

²⁾ Короткий безрукавий козушок.

³⁾ Рядно.

⁴⁾ Гляньте.

— Нене, я піду спати, прокажіть «оченаш»,—просила мала Анничка, що, наїхавшись, дрімала при столі.

— Вклякни, синку, та й склади ручки.

Анничка вклякнула, зложила ручки і піднесла свої оченята д'горі, в те саме місце, де стояв досі образ. Там була гола стіна. Вона повела оченятами по всіх стінах, а образа не знайшла. Допитливим поглядом дивилася вона нені в очі, відтак проговорила жалісно:

— Ненько! Де святий Николай?

Василько й Петрик глянули на стіну і собі заголосили:

— Дедику, ненько, де святий Николай?

Важко вчинилося Юркові; він споглядав на жінку, а жінка споглядала мовчки на него. Зідхнули тяжко і відповіли дітям обоє разом:

— Святий Николай у гарті!

— Взяв здекутор?

— А як-же, небожета: святий Николай у гарті.

Перші стріли.

Уже приморозки стали відморожувати варті вуха і старшеньких вояків заганяли до мужицьких хат,—а все-таки неприятель не вбігав у ці села, що над Черемошем повиростали.

Уже скрізь довкруги на долах видко було хмари димів та червону луну ночами, а Черемош збирав із своїх сел легінів¹⁾ і провадив їх до бранки до Путилова, або розсівав по селах на оборону.

Було так, що над Прутом скрізь уже газдував²⁾ неприятель, а над Черемошем харчував ще старий газда.

Але всі села мали більшу вагу на старого газду, ніж на нового, і тому легіні з-над Прута ночами викрадалися з-під неприятеля і йшли до бранки до Путилова, або ставали за добровольців в котрому-будь селі над Черемошем і разом із справедливими вояками дожидали неприятеля, щоби почастивати його на дорозі кулями старих рушниць, або камінним плиттям, або колодами і бервенами, які були сховані на верхах по-над дорогою. Ці села над Черемошем угадували своїми легінями, що неприятель боїться їх добровольців і засідок, ґрунів і верхів та темних лісів над дорогою і тому обминає цей небезпечний клин. В кождім селі росла тут своя гордість супроти неприятеля, так як росли ряди гірських добровольців-пушкарів.

Але ще й цісарську оборону має кожне село. У панотця або в школі сидів жандар, що велів звати себе командантом і мав під собою зо дві десятки старших вояків, яких пушкарі звали лянштурмаками.

Пушкарі слухали команданта, але скося і згорда дивилися на лянд-

¹⁾ Парубків.

²⁾ Хазяйнував.

штурмаків, що ані одежі, ані обуви не мали, не були охочі до бою, йойкалися і дрожали на студені та кожного газди допитувалися, чи не знає і відає, як довго потриває ця ненависна війна.

Село годувало свою оборону.

Пушкарі за харчі не дуже дбали, бо нені і дівчата їх допантровували, а дома—небідома,—але ляндштурмаки були на їду ласі і харчували приязно. Звичайно були вони мовчаливі, а при їді веселішали і наломлювали свій хорвацький язик до бесіди з газдами та розповідали про те, як з-під Новоселиці відступали, а відтак бої заводили і знову відступали і неприятеля в гори заманювали.

Зато в неділю мало село параду, бо командант напереді, а бородаті вояки за ним рядами машерували до церкви.

Тоді газдині розступалися перед церквою і робили воякам дорогу та й жалували їх, що такі темнолиці, голодні й дрантиві,—а бадіки поморгували на себе: «Аді, йдуть смучі ¹⁾ цуріки ²⁾!».

— Молоді пушкарики чули в собі силу і самі дбали про пістолета, про рушниці і про те, щоби верхами уставити і присилити як-найбільше плиття і колод, готових до спаду на дорогу. Були жваві, бгачкі ³⁾ і швидкі і до рушниці спритніші. День і ніч приготовляли оборону села, укріпляли камінним плиттям стрімкі боки дороги, майстрували потайні засідки, розбігали на розвідини і пазили военного діла так, як це молодим ялося. Коли цуріки били поклони в церкві і тарячі мольби слали за негайне покінчення війни, пушкарі вбігали в церкву і повістували командантові, що неприятель підходить з долів доліських і мабуть хоче пляями закрастися до села, та хитрощами його здобути, бо провир у лісах, а дорогу мінає.

Тоді село бачило в церкві военний алярм ⁴⁾, бо командант у церкві голосно командерував і роздавав прикази, а відтак пушкарі зганяли підводи і що-два вояки сідали на вози та й разом з пушкарями везлися напроти неприятеля.

Командант розкладав і примірював довгі скла побільшаючи та глядів то за неприятелем, то назирці за своїми вояками, що поховалися в драбинах возів за спину стоячих пушкарів.

Бадіки й челядь розцікавлювалися дуже і виходили з церкви та вірили, що командант через те скло, яке вони звали окяном, видить далі, ніж вони голим оком, і випитували його, чи вже заздрів неприятеля. Командант усе повістував з окяну, що видить дим, а в димах неприятеля лише ледь-ледь, бо бадіки ⁵⁾ заслонюють йому вид,—а в душі радувався, що бадіки його обступили і перед хитрим ворогом опарканили.

Кортіло бадіків також через окян подивитися на неприятеля, але

¹⁾ Чортові.

²⁾ Від „цурікатися“ — відступати.

³⁾ Гнучкі.

⁴⁾ Тривога.

⁵⁾ Дядьки.

командант не зволяв і сердився, коли бадіки допевнювали, що ті чорні дими здіймаються з огнів, які розіклали хорвацькі лянштурмісти сусіднього села собі на загіток.

Пушкарі живо покмітили, що як вояки, так само і командант по-боюється неприятеля і на привіт йому бере все тільки окаян, а не рушницю,— але саме тому згуста повістували, що неприятель появився близько села і або миче коням сіна із стога, або варить собі курятину у вдовиці на краю села. Тоді все був алярм, який кінчався окаяном.

Але неприятеля не було, лишень газди підсміхалися.

Пушкарі мали свій фронт верхами гір по-над дорогою, а лянштурмісти мали свою касарню серед села в громадській канцелярії.

Селу було ненаручно доносити їду і воякам до касарні і пушкарям на фронт, але газдині годували з горшків і цісарське, і добровільне військо, то за поману, то за повинність. Поману робили ті газдині, що їх газди або сини також пішли на війну і десь у чужім краю за наживою по-під чужими вікнами коло чужих газдинь колядують.

Повинність ваготіла на цілому селі, бо і хорвати і пушкарі могли і самі собі від людей харчів набрати, а по-друге, дивилися через пальці, коли у кого застали вночі незаткані вікна, або коли хто випрошувався від підвод.

Спершу не всі знали, що невільно з хати світла випускати, аж баба Хромейка навчила село вікна ліжниками заставляти. Бо коли забанувала ¹⁾ за сином-жовніром ²⁾ і виплакала собі серце та й померла,—то невістка спорядила її тіло на лавиці коло вікон і обсвітила як вівтар свічками,—а тоді прийшов командант із жовнірами в хату і забрав невістку та відправив сковану до міста. Чужі люди поховали бабу, а за невісткою слід загиб.

А старий Чюрей навчив людей рот замикати. Вертав із долів із донькою та й попасав у місті. Лиш конині дав їсти, лиш перехрестився, аби похарчувати,—а перед ним на другім боці за дорогою гальман ³⁾ народу і війська. Питається він бородатого вояка, чого нарід збігся, а вояк відрік, що мають вішати гуцула. Тоді Чюрея скортіло запитати, за що мають стратити того гуцула. Вояк відповів йому коротко: «За москаля».

Дід не втерпів і дивувався: «Нащо чоловіка задурно тратити, та-же москаль світ годує!»

Вояк ухопив ті дідові слова і за часок дід пойдався синій поруч із гуцулом, а донька сама домовилася вернула і дідову причку ⁴⁾ розповіла.

Та й підводи навчилася село давати, відколи прийшла вістка, що полягли всі старенькі бадіки, котрі в перших днях війни виїхали в підводи самі нарощно тому, щоб їх старість військові старшини пошану-

1) Затужила

2) Салдатом.

3) Натоп.

4) Пригода.

вали і їх швидко домів відправили. Старшини загнали їх у сліпу долину, а неприятель витовк і газдів, і худібку, і вози.

Тому село робило волю і хорватам, і пушкарям і поволі привикало до війни, гей ¹⁾ до ярма.

Але прийшла Покрова—храмове свято...

Люди не дарують храму і зійшлися в село на відправу, як давніми роками.

Правиться відправа, аж церков дрожить,—тільки моздіри ²⁾ не гримають.

Примашерували в церкву і хорвати, і пушкарі. Напереді командант, гей павич.

Панотець проповідь говорить, як у лист піє, а все за військо, за добровольців.

— Ти, хло', сидиш у запічку, а він йде за тебе умирати!

— Ти жалуєш йому курку, а він за тебе життя не жалує!

— Ти спиш у джергах ³⁾ та в подушках, а він на студенім плиттю сокотить ⁴⁾ тебе і талану ⁵⁾ твого!

— А ти, газдине, не лінуйся його банушинов ⁶⁾ та кулешков по-частувати!

— А ти, доню, не пидуйся жовнірові сорочку виполокати!

— Пригостіте, приголубте, парафіяни, сю нашу оборону, аби цісар врадувався, аби Україна усміхнулася, аби наш край удержався!

— А ви, сторонські люди, набувайте і забавляйтеся грешно, але води в рот понабирайте і не розповідайте неприятелеві, кілько в нас війська та й пушкарів кілько!

На згадку краю і України бадіки попісніли, бо жаль їм стало за цим зеленим клином над Черемошем.

— Вже нема спасу, коли панотець за цей край потерпає,—по-яснювали бадіки наполепки панотцеву бесіду.

А газдині м'якли як хустки і допевнювали себе крізь плач, що хоть куда сховався-би, то таки нема по-над сей край красний та запашний та веселий!..

Храмові гості зацікавилися панотцевою бесідою і стали перешіптуватися з бадіками про те, що над Прутом неприятеля, як трави та листу, та що він отік присувається під се село.

Зачув ті шепти командант і вийшов з військом та пушкарями з церкви і став випитувати сторонських людей про неприятеля. Одні рівняли неприятеля з темним лісом, другі з зорями на небі. А всі врадували, що сьогодні він годен увійти в се село і збавити людям храм.

¹⁾ Як, наче.

²⁾ Мужчирі.

³⁾ Покривало з вовни.

⁴⁾ Доглядає.

⁵⁾ Майно.

⁶⁾ Страва з кукурудзяної муки на сметані.

Командант приказав війську відійти до касарні, а пушкарів розіслав за підводами.

На дорозі показалися натерхані ¹⁾ жидівські вози, що везли своїх наляканих пасажирів із дому в гори.

Командант поговорив із тими пасажирами і приказав своїм хорватам млівіч ²⁾ спакуватися.

Пушкарі зігнали підводи, а командант здає їм телефон і велить собі телефонувати про кожний неприятелів крок та слухати приказів, які він надсилатиме з горішнього села.

— Мене й моїх людей кличе обов'язок на друге село, а ви, хлопці, матимете щастя скоріше здибатися з неприятелем. Стійте як мур, як камінна скала напротив і бийте його на скамузь ³⁾. Ломіть йому ноги, розчереплюйте йому голови, витачайте його камінним тачилом, аби не підвівся. Йде на вас нагайка, а ви її настолочите ногами. Леда хвиля, кде вас слава!

Пушкарі горіли. Здригалися як олені і обзиралися, чи не видно вже неприятеля, щоби його в саме чоло ударити. Як одною рукою піднесли вгору чорні шапки і крикнули дзвінко:

— Слава нашому керманичеві!

Командант, що сидів уже на возі, піднісся, витягнув шаблю і, вимахуючи нею, гукнув у відповідь пушкарям:

— Гурра цісареві!

Пушкарі повторили.

— Гурра Україні!

Пушкарі повторили, а командант від'їхав із своїми жовнірами двома возами.

Пушкарі почули свою важність і розпустилися вулицями по-над дорогу. Очима на дорозі, а руками смерть тримають.

Лиш стрілить пушкар, лиш пустить долів плиту, а життя гине.

Жде шварма... ⁴⁾.

Рушниці держуть дорогу своїми очима...

Буде придибашка.

Але село храмує. Хатами за столами не містяться газди й газдині. Харчують, набуваються, веселяться. Сопівки говорять жилами, а співанки б'ються крильми по шибах, аж вікна дрожать.

Газди з молодицями поплич позасідали і ведуть голосом по хатах, а руки плечима. Бо у храм і газдівська кров до челяди ласа. Тому самі газди рівняють себе у співанках до зайця, що сидить на колоді і плете рукавиці, а з колоди та до молодиці.

Але молодиці однаково за пушкарів гадку мають:

Та кувала зозулиця в Сивоті в оплоті,

Чому хлопці не співають, бо що-ж би їм в роті?

¹⁾ Навантажені.

²⁾ Мяттю.

³⁾ Скалки.

⁴⁾ Лава.

А коли деді й нені жалували своїх синів, що через неприятеля збавили себе храму і не ївши колінкують на скалах по-над дорогою, тогди молодиці стали газдів перемовляти, аби вийшли з ними ід своїм дітям та й аби винесли їм страви й храмового пиття.

— Най-би легінів не млоїв голод по-під серце.

— Най-би їм студінь не вигонила їх молоду душу.

— Най-би їм молоді суставочки не заклакали на камінних плитах.

— Най би неприятель не красив кремінь молодою кервою.

Слово за словом та й бисажки ¹⁾ таскали терх на кичерю ²⁾ та на ґруні ³⁾ ід пушкарям, мисливим стрільцям.

Салаш за салашем виходив на світ, навертав ід пушкарям і здо-ровкався пугарями ⁴⁾.

Село храмувало на подвір'ю. Молодиці пишнилися.

Пушкарі зацитькували газдів і газдинь, але храм своє право має.

Відтак зумівалися пушкарі:

— Гей, хло', що ті молодиці з нас роблять?

Деді подавали синам повні пугарі, а сини зрікалися пити, але за принукою молодиць ломили собі волю і цілували дедів в обі руки та й відверталися на бік і пили, а відтак дедам і молодицям честь віддавали.

Та й гостилися, та й харчували.

А як пушкарі заспівали, а молодиці за ними голосом повели, то все село збіглося, як бджоли до меду, і вкрило гору по-над дорогою.

Плазувало село голосами по скалах та бердах, як-би тесало ставними сокирами дзвінкі протеси яворові.

А молодиці покиувували пальчиками на пушкарів і виводили їх із розуму:

Ой, я хочу данцувати, а ви, люди, чуйте,

А ви, старі, розходіться. молоді ночуйте.

Флоери ⁵⁾ під серцем скоботали.

Чобітки притуптували і лупали кремнисту землю.

Очі свічками світили.

Кучері вітром літали, молодичині ширинки з голів скидали, коси розплітали.

Пістолети лускали у сумерк вечірній.

Охота росла, як варта в смеччині ⁶⁾.

Гора металася, підтрясалася, гуляла...

Раптом на дорозі: пук!

Гора долів ззирається.

А дорога: пук-пук-пук!

Гора завмерла.

¹⁾ Сакви.

²⁾ Гору.

³⁾ Верх гори, шпиль.

⁴⁾ Кубками.

⁵⁾ Гуцульська флейта.

⁶⁾ Рід піхти, з породи хвойних дерев

Гей-би вітер подув, а два пушкарики відмахнулися, захиталися, далися на бік та й потич повалилися.

Зойкнула чорнобрива молодиця, вхопилася за серце і як дзвінок упала на землю...

Гора йойкнула...

Дорога дала горі пуду...

Газди скочили боками на дорогу і загійкали на жовнірів, що стріляють до людей, як до звірів.

Перелякані жовніри вилазили з придорожних окопів і перезнавали, чи багато неприятеля на горі танцює та вигукує, а газди сердилися і руки заломлювали.

Мой бре' ¹⁾, лядштурмаки, та ви гезде ²⁾ шукателя, а над Прут не вакаєте-си? ³⁾.

— То ви на нас з ненападу стріляєте, гей на вовків?

— То ви нам наших синів убиваєте?

— На таку роботу лиш-би нахаркати!

Газди лютилися, а лядштурмаки випрошувалися, що вони не тутешні, утікають із долішнього села перед неприятелем, а стріляли тому, що почули стріли з гори і гадали, що то неприятель на їх життя важить.

Та як вони просили газдів, аби були перебачні, та задки відступали і в темній мраці щезали.

А газди їх проклинали:

— Аби вам путь пропала, цуріки безчесні!..

А з гори роґашями сходило в тузі село на дорогу.

Пушкарі несли на рушницях своїх обледеніх побратимів, а молодиці двигали на поясах тоту чорнобриву душку, що більше не дише.

Село шпоталося, дивом дивувалося, чудом чудовалося.

¹⁾ Брате.

²⁾ Онде.

³⁾ Наважується.

Микола Вороний

(7/XII 1871 р.)

Один із передових бойців українського «модернізму» кінця XIX і початку XX ст., ідеолог нових простувань у мистецтві (оскільки вони були нові—скажемо пізніше) та «європеїзації» нашої культури, Вороний прожив досить різноманітне життя і в багатьох галузях пробував (і пробує) свої сили.

Народився він 7 грудня 1871 р. на Катеринославщині. Дитячі роки пройшли на Харківщині. Вчився в реальній школі, вищої школи не міг закінчити через «незалежні» обставини (в'язниці). Життя кидало Вороного в різні сторони, в різні городи: то він у Відні, а потім у Львові слухав університетські лекції, то захоплюється театральною справою і стає за режисера укр. театру в Тарнополі, то знову вертається на Україну Наддніпрянську і грає, яко артист, по краших українських трупах, то служить у земстві і т. д.

Писати почав ще живши за кордоном, але найінтенсивніша діяльність його припадає на початок XX століття. Беручи участь у тодішніх журналах та збірках «ЛНВ», «Нова Громада» то-що) і видаючи сам літературні альманахи («З-над хмар і з долин»...), Вороний виступив не тільки як поет з нахилом до певної елегантності, до замишування в красивих словах і звуках, але й як проводир певної групи людей, що прагнули до оновлення нашого слова поетичного, до створення нових естетичних цінностей (власне естетичних). Як показують недавно опубліковані матеріали («Життя й Революція», ч. 10 за 1925 р.), «дерзання» тодішнього модернізму були дуже помірковані і не йшли далі за заклик дбати про форму поезії, далі за легкий серпанок символізму і «європейськість» тем та прийомів. Навіть до Нечуя звертався Вороний з проханням надіслати свої писання і поради для одного з тих «модерністських» альманахів.

Проте в скромному естетизмі Вороного добачила тодішня критика (Єфремов) небезпеку для демократичного принципу «служування народові».

Перечитуючи тепер Вороного поезії, бачимо ми, що у поета не вистачало сили для ролі реформатора і новатора, що «естетизм», його раз-у-раз збивається на іноді навіть банальну красивість, а «європейськість» не йде далі за поверхове наслідування Верлена, пізніше Бальмонта то-що. Розуміємо тепер і те, що власне до верховин «світової» поезії іде лінія через імена Шевченка («Марія», «Неофіти»), Куліша (лірика, «Позичена кобза»), Франка (що полемізує з своїм «друзякою давнім» Вороним, заперечуючи його заклики до «чистої краси», сам подав гасло: «життя коротке, та без-

межна штука»), Лесю Українку. Але Вороний був за певний фермент у нашій сірій (загалом), епігонській поезії кінця XIX — початку XX ст., і в цьому його заслуга. На нього сердились, і тим він не давав заснути.

Виступав Вороний і як теоретик справи театральної (низка статей у «ЛНВ», виданих і окремо—під псевдонімом Номо).

Нічого!

Нічого, нічого... Ні цвіту буйного,
Ні проміню сонця, ні усміху з неба,
Ні сна чарівного, нічого, нічого
Не треба!

Не сила, не сила... Бо рученька мила
Влила в моє серце отрути,
Мій рай оганьбила... Не сила, не
сила
Забути!...

Сонце заходить.

Сонце заходить, цілюючи гай;
Квіти кивають йому на-добраніч,
Шепчуть, листочки звиваючи на-ніч:
— «Не покидай, не покидай!..

Мало зазнали ми світла й тепла:
Холод, тумани та сіра імла,—
От наша доля!
Посербам в рідній своїй стороні,
Нам хіба тільки ввижаються в сні
Щастя та воля!...

«В рідному краї нам долі нема:
Бурі нас нищать, пригноблює тьма,
Студять морози...
Цвіт наш, красу нашу—гублять усе!
З півночі вітер з собою несе
Люті погрози...

Сонце заходить, цілюючи гай;
Квіти кивають йому на-добраніч,
Шепчуть, листочки звиваючи на-ніч:
«Не покидай, не покидай!...».

Сонет.

В малярській студії побачив я пор-
трет,—
Імтимний спів душі кольорами ла-
стелі.
З стіни він виглядав, мов ніжний
силует
Голівки пензля Сандро Ботічелі.

Такі замислені і лагідно-чудові,
Що я їх затаїв в сердечній глибині.

Відтоді очі ті—зі мною, де не рушу.
Блакитним сяєвом вони мені зорять,
З собою вносячи в мою бентежну
душу
Давно жаданий рай, і тиху благо-
дасть.

Я погляд зупинив, — і в відповідь
мені
Розкрились очі ясно-сапфіров

Не знаю, хто вона, та невідома па-
на,
Але душа моя співає їй: «Осанна!»

Мавзолей.

Душа моя—
Мов з кришталю
Мавзолей.
В нім весь мій скарб
Мрій, звуків, фарб,
Ідей.

Богині дар
Горить там жар,
Не згаса...
А назва їй,
Богині тій—
Краса.

Там з небуття
Встає життя
Таємниць.

І лине спів,
І світ огнів
З божниць.

І в танці мрій
З глибин стихій,
Чарівна,
Свій вид мені
Являє в сні
Вона.

Ніхто й на мить
Не смів вступити
В цей мій храм,—
Один вхожу
І там служу
Я сам.

Хмарка.

Чарівного весняного ранку, як со-
нечко встало
І всміхнулось ясененько і ясним про-
мінням заграло,

Тихо плавала хмарка в прозорій та
чистій блакиті
В неосяжнім просторі — самотна,
однісенька в світі.

Задивилася хмарка на сонце і вся
зчервоніла:

Золотого проміння і втіхи вона за-
хотіла,

Захотілося їй пригорнутись до сон-
ця палкого—

І летіла, летіла вона, поспішала до
нього!..

І сп'янівши від світла, зідхнула в со-
лодкім зомлінні
І мети не досявши, розтанула в яс-
нім промінні.

То літньої ночі...

То літньої ночі було на Дніпрі...
Чудової, теплої ночі!
Горіли брильянти в небеснім шатрі
І очі зоріли дівочі...
То літньої ночі було на Дніпрі...

Як тихо та любо було навкруги!..
Все лагідним сном спочивало.
На гори, долини, Дніпра береги
Розкинула ніч покривало.
Як тихо та любо було навкруги!

І серце спочило в щасливому сні...
 Тривоги його не лякали,
 Розмова солодка і очі ясні
 Голубили і колисали...
 І серце спочило в щасливому сні...

Як буря, хвилина страшна надійшла!
 І серце немов яка сила
 Схопила в обійми, кудись понесла
 І довго, шалено крутила...
 Як буря, хвилина страшна надійшла!...

То літньої ночі було на Дніпрі...
 Чудової, теплої ночі!
 Горіли брильянти в небеснім шатрі
 І очі зоріли дівочі!..
 То літньої ночі було на Дніпрі...

В саяві мрій.

Ворожі сили
 Життя земного
 Не загасили саява мрій,
 Не загасили
 Чуття святого
 В душі закоханий мой.
 Живу і мрію...
 Але нікому
 Я саява мрій тих не несу.
 В душі лелію,
 В собі самому,
 Блакитно-чисту їх красу.
 Чуття глибокі
 І сні рожеві
 Я повідаю тільки вам,

Зірки високі
 І кришталеві,
 Коли я з вами сам-на-сам.
 Яка величність
 І неосяжність—
 Ся безліч зоряних світів!
 А тут—безличність,
 А тут—продажність
 Людей, двоногих плазунів...
 До вас, пречисті,
 До вас, прекрасні,
 Далекі зорі лину я.
 Шлю вам срібlistі
 Прозоро-ясні
 Свої думки і почуття!

Плеяди.

Сім самоцвітів зоряного грона
 В безмежному, величному просторі,
 В іскристім морі!
 Їх появили Атлас і Плейона...
 Дочки богів оті красуні—зорі:
 Електра, і Тагета, і Стеропа,

І Майя, і Целена, і Мeroпа,
 І Альціона,—
 Сім самоцвітів зоряного грона!
 Ці передвісники нового року,
 З'являючись, як золота корона,
 Єднають з нами давнину глибоку...
 Сім самоцвітів зоряного грона!

Лілеї.

Лілеями сумними, злотоокими	Колись вони в гармонії буття
Цвітуть у серці давні почуття;	Бреніли тонами піднесено-високи-
Лілеями минулого життя	ми,
Встають вони з безодні забуття	Акордами могучими, глибокими!
Такими ніжними, такими самотніми...	Діждався я тепер їх вороття
	Лілеями сумними, злотоокими...

Vae victis.

Я знемігся, згорів. Мое серце на по-	І мов нагла мара мені світ весь од
піл зотліло,	сонця закрила...
Мою душу самотню пожерла гадюка-	У гонитві даремній минули найкра-
нудьга,	щі літа,
І безсилий хилиюсь я, хоч ще молоде	Мрії гасли, як зорі, втомились на-
мое тіло...	пружені крила,
Я знемігся, згорів... Мое серце на	І, мов нагла мара, мені світ весь од
попіл зотліло,—	сонця закрила
В нім погасла снага.	Неминуча мета.
Мов свободний орел, моя думка в	Я самотній стою. Наді мною реве
просторах шугала	хуртовина.
І я, спраглий, схилюся і пив із кри-	Зграї гарпій проклятих, що звуться
ниці знаття.	«навіщо», «куди»
Ні, не марно я жив, — я боровся,	Мою душу жеруть... Як покинута в
шукав ідеала,	лісі дитина
Мов свободний орел, моя думка в	Я самотній стою. Наді мною реве
просторах шугала,—	хуртовина,
В тих просторах життя!	Замітає сліди.

Михайло Яцків

(1873 р.)

Михайло Яцків, син галицького селянина (народився року 1873), пройшов надто важку школу життя з головою, за виразом російського поета, «бурам жизни открытою»... Не скінчив курсу гімназійного, бо з VIII-го класу його вигнано за «атеїзм». «Збунтований дух ідеалізму не дозволяє більше вернутись до школи» (Рудинський), і починаються роки мандрівок, роки тяжких поневірянь... Проходив Яцків і кар'єру провінційального актора, був коректором, чогось шукав навіть у монастирі... Нарешті опинився на військовій службі, часи якої були найтяжчі в житті письменниково-му. Після військової служби—звичайна доля інтелігентного пролетаря, з вінцем її—дрібною канцелярською посадою в банку «Дністер» у Львові, що ледве забезпечувала злиденне життя з родиною. Людина надзвичайно лагідної, мрійної вдачі, Яцків не створений був для боротьби. «В характері Яцкова,—каже Рудинський,—полишилось чимало з пасивного опору нашого селянина, який уміє витривати на раз вибраному місці своєї праці,—важко сказати: чи більше зі своєрідного розуміння обов'язку, чи глухого, спиноного протесту безсилої жертви». Але драма письменника на тому не спинилась; навіть «витривати на раз вибраному місці» йому не довелося. Треба думати, що лагідність натури і беззахисність проти ударів життя зробили з нього «безсилу жертву» під час, коли він перестав існувати, як письменник український, ба навіть, як українець...

Літературна діяльність Яцкова почалась на грані XX століття (р. 1900). В першій збірці нарисів його «В царстві сатани» вже маємо «зародки всіх тих прикмет світогляду і літературних зразків, які автор розвинув далі» (Рудинський). Яцків уриває з традиційною манірою українського письменника і стає одним із цікавих українських модерністів. Особливо виразно позначається в його творах символізм, що «силкується скинути з себе всяку реалістичну поволуку». Окраскою символічних нарисів та мініатюр Яцкова є властивий йому натуралізм із імпресіонізмом та символізмом («Блискавиці»), але й значні хиби в цьому напрямкові не завважають останньому великому роману Яцкова «Танець тіней» бути, як це зазначив М. С. Грушевський, «цікавим людським документом».

Боротьба з головою.

Мати осиротила мене хлоп'ятєм. З тіней минулого дивляться її очі, долітають святі промені серця. Блукаю по світі й ніде не судилося стрінути того образу віщої задуми. Я сам, маляр, довгі літа не зміг відтво-

рити його, хоч у хвилях смутку юглядав щиро в душі. Тягло ті очі... Станула на порозі й дивилася на кімнату довго-довго. Ледве відтягнули її. Знала, що не вертати їй уже ніколи.

Батько оженився вдруге. Взяв собі білоручку з панського дому. Пан біг за глину, а чоловік за калину. Як кажуть: «Першу жінку в дошки, а другу в подушки».

Статна, завертоока, ясне волосся, грішні пруди, яркий голос. Сонна і лінива як кітка. Тіло заглушило духа, як це звичайно буває у жінок. Принадами суєти обманила вона старого, він підчинився її волі й ладові. Так полинула тиха співанка у вічний спокій, а на її місці запанували пусті розкоші.

Мене лишали самого. Вимету бувало хату й саду в куті. Знадвору заглядає хмарний вечір, я задивлюся через плече в безконечну, сіру пустелю перед собою,—сльоза за сльозою паде з очей.

Найбільше любив я бавитися зі своїм ровесником, Сениковим Олексом, також сиротою.

Та раз прийшов він до мене опухлий, заплаканий і приніс із собою малі грабельки.

Ми сіли в бур'яні, він був смутний, не говорив нічого й не мав охоти бавитися, як звичайно. Я дивився на нього, врешті він попросив у мене хліба. Я побіг до хати й виніс крадьком кусочок хліба в пазусі. Олекса взяв хліб, ущипнув кришку, але не їв. Потім устав, сказав, що грабельки дали йому тітка, і волік їх за собою. Я підводив його, а він загірбав сліди своїх ножок у поросі й лебедів як-би до себе:

— Бувай здо-ров, бу-вай здо-ров...

На друтий день сказали люди, що Олекса помер.

Оповідали, що кілька днів перед тим ішов він попри панський сад, паничі були на черешні, а він правив у них черешень. Таки дуже мило-сердно мав правити. Вони сміялися з нього й метали йому кістки, а потім нацькували псами.

В гарячці перед смертю просив черешень.

Минали літа, тепло вистигло для мене, я відсунувся й пішов у світ за-очі.

Чоловікові жінка не вмере, лише дитині мати.

І виріс я на чужині, а в мене виросла тута за рідною Україною, за рідною ненькою.

Я забажав бодай маленьку пам'ятку віднайти по ній, воскресити її образ.

Так поїхав я в рідне село.

Батько привітав мене, як тінь з того світа, мачуха позеленіла і прибрала богомільний вид.

Простягла руку й показала на крісло.

— Ов, ти ще живеш? Ми вже давно вважали тебе небіжчиком!

В ході слів батько зиркав на мене; йому, видно, будилося сумління й спомини, бо відступав від речі і згадав кілька разів, що моє обличчя пригадує йому покійну.

Мачуха спитала, чи тямлю що з хлоп'ячих літ, але по сім пригладжувала надшивку сукні й не чекала на відповідь.

Я силкувався на спокій, але шукав тіни тої, яка навіть по смерті одна-одинок не покидала мене на білому студеному світі. Це була кімната, в якій я її останній раз бачив.

Ні одної пам'ятки не лишили. Тепер ця кімната була перестроєна, чужа й холодна...

Наймичка накривала на стіл, мачуха позіхнула й вийшла. Батько став не свій. Вона, видно, так заглушила його. Старий шептав сам до себе, глипав дико до мене, розкладав руками, то кривився, і та мерзота ранила мене й мучила до краю.

Двері отворилися, мачуха тягла щось, батько зідхнув, я піднявся і застиг на місці.

— Представлю тобі, Назаре, мого єдиного сина, доктора прав Ньюнка,—сказала вона з чванливою примхою і привела перед мене карлика, не карлика, а велику, перехилену голову з риб'ячими очима і неприємним усміхом. Вся решта тої мачушиної потіхи губилася в одержі дівка, тільки здорові руки й грубий жарк нагадували людину, закопану по пояс у землю.

Ми обкинулися поглядами, карлик ухопив мою руку і стиснув так, що я аж висіпнув її.

— Pardon,—заскрипів він, як креничний журавель,—але я уважаю за потрібне представитися все а принципію в тому значінні, щоб тість пізнав відразу, з ким має до діла і не судив по моїй марній появі, що в мене нема сили.

Він засичав і вишкірив два ряди здоровезних зубів, а те «моїй марній появі» виповів гордо.

Я почав казати, що таким способом не люблю ніяких доказів сили, але мачуха перебила:

— Від брата треба все приймати, тим більше, що він доктор.

Вона збилася з толку, але я мов-би й не чув цього і для спокою сказав від себе, що дорога втомила мене. По правді, мені було байдуже, хоч-би він був навіть міністром.

Та Ньюнко напосівся на мене.

— Я чоловік практичний, здоровий розум,—це моє серце. Стою на чолі фінансових та політичних інституцій і забираю голос у головних суспільних справах.

Знана річ, що з людей, яких преки кидали з Тайгету, сьогодні суспільні керманічі. Ціла сьогоднішня культура на таких підоймах.

Я дивився в того свого «брата», мене забирала лють і милосердя, а вкінці страх. Легко було зміркувати, що між нами прийде до важливого діла.

Він зійшов на поезію й мистецтво, і сказав, що не терпить їх, бо плаксиві, бідні розбиваються в потемках і самі не знають, чого хочуть.

Мені не стало терпцю.

— Я сподівався, що ви це скажете, але не приходило вам ніколи на гадку, чому вона така і хто цьому винен?

Він ладився відповісти одною з тих витертих бюрократичних фраз, якими воюють звичайно двоножні песиголовці, та я збив його зараз з гори.

— Це тому, що наша поезія й мистецтво не має ґрунту під собою і доки суспільний та політичний провід буде в таких руках, як досі і як ваші, то нема надії на кращу долю...

По вечері лишився я сам.

Вікно було відчинене на великий сад, до мене навідалися товариші — думки.

Не хворий я в задумі, але життя без опіки, між чужими, самотнє життя в кривді й пониженні зломало перед часом юність і дотеп.

Тепер добував я колюче терня.

Виперли мене з рідної хати, все забрали. Для Нюнька. За те, що він уродився калікою, обдарували його серцем і достатком; я вродився здоровий, зате для мене не треба було ні опіки, ні землі.

Я сперся на вікні. Щоб бодай хоч стільки були мені лишили на сьогодні. Хатину і садок коло неї. Прискорбна душа мала-б де сотворити захист для моїх бідних приятелів. Бездомний, як птах, де-ж прийму їх у гості, чим зогрію?

Тут давно покинув я вівці й сопілку, взяв материні співанки й пішов у малярську школу. Опинився між тісними мурами, як вірля в клітці, як вихор з гір. І ті мури, і той студений світ довкола отріваю теплом з-під рідної стріхи. В чужу, темну кімнату навідувалися дитинячі сни й привиди, які приніс я з далеких, рідних лісів від моєї неньки. Оці щирі приятелі гуртувалися все самотніми вечорами й безсонними ночами довкола огню, що палав до мого бідного народа. Одинока відрада на чужині. Гей, гей...

Бувало вибігну до Сениюкового Олексі, сховаємося в саді, зладимо плужок із старого вістря та оремо землю... Олексі давно помер, мені також не судилося орати своєї ниви.

Так скінчилася перша співанка.

Раз пастушком заблуdiv я в лісі і по довгім плачу й полоді сон мене зморив. Буджуся о-півночі, чударні дива снуються по смерках, місяць пускає пасма крізь галуззя на пні й корчі, верхи гудуть тихо, а ген з могили виходить сновиди й стогне, стогне, аж гомін їде по лісах.

Оце давній предавній князь так покутував і шукав загубленого мечи й дружини.

І він блукав, і кликав, і зойкав, і мучився отак...

Меч іржа з'їла, дружина сном непробудним заснула, лише рідне слово осталося й живе досі...

Так починається друга співанка.

Вичитую нераз, що там у ріднім краю чувати, та й оцей спомиг пригадався мені.

Високо на скелі тулилося старе орлине гніздо. Та одного літа ста-

лося так, що старі зачали війну між собою, а за ними й молоді взяли приклад. От вони, що лише трохи в пір'я убралися, стали дзьобати й бити кігтями одно другого, а потім з нудьги й лютости далі витягати кімочок по кімочку з гнізда. І не минуло багато часу, як старе гніздо злетіло в пропасть і вірлята розплескалися на скелі.

Це скінчилася третя співанка.

Рано прочуняв я і здавалося мені, що встаю із смерти.

Потім вийшов я з батьком. Спитав його, як йому живеться. Він мовчав довго, вкінці став жалітися:

— Зле. Таки так зле, що годі виказати. Сам не вмію знайти ладу в тому всьому. Нечиста сила опанувала мене... Я став за попи-хача, за машину, що має старатися на жінчині та Нюнькові витребеч-ки, а мені самому ніде ніякого місця нема. В цілій хаті нема одної п'яди, де-б я міг спокійно сісти. І до того та побожна відьма вічно жалить мене, що я лише про себе дбаю. Подумай лише, як ті всі побожні потвори вміють безбожно катувати! Вони обоє з Нюньком ненавидять мене в хаті, раді-б не бачити мене. Ота жінка, це стричок на мою шию, це така чорна хмара, що мене морозом проймає, й не бачу перед собою ніякого рятунку. Я невірником усього: підлоги, стіни, дверей, години, навіть кожної хвилини. Тут не можна станути в чоботях, там не вільно заговорити, бо Нюнько спить, там не вільно опертися, бо буде люлькою чути,—нічого мені не вільно. Мене на кожному кроці обгортає страх, власної тіни боюся... Ходив я давно до адвоката, гадав: дістану розвід, але він сказав, що розводи дають лише великим панам, а хлоп навіть думати про це не може. Завинив я сам через свій нерозум, дав обмотати себе, та й годі. Взяв собі жінку не під пару та й гадав, що буде така, як перша....

Стежкою, садами вийшли ми на цвинтар, до матеріної могили.

Було тихо. Сонце цілувало землю, на ній будилися квітки з медом і запахами. Білі хмарки линули по небі, як лебеді по синьому морі.

Незабута дивилася на нас із тіней дерев.

Старий шепотів:

— Я віз її до лікаря, а вона хотіла вертатися додому і дуже побивалася за тобою. «Хто буде йому співанок вечором співати? Він забанув за мною. Гей, чи знайдеться коли в світі серце, аби відчуло мій біль? Як Назар підросте, то перекажи йому від мене, що я гірко працювала. Видко, замало я собі ласки в бога випросила, коли дав мені таку доленьку». Тут ухопив її фашель, і вона зімліла.

Пісня виколисала її і була щирою посестрою в радості й смутку, а вона була їй вірна до останнього духу.

Мене взяв такий жаль,—жаль без міри, що душа злетіла по-над усе марне на цій землі і тоді з'явилася мені мати.

Її очі дивилися на мене, моя безмежна туга воскресила її.

Я побіг додому і кинувся з несамовитим розмахом малювати образ.

Так минали дні.

За той час не бачив я ні мачухи, ні карлика.

Глибока тишина довкола, на дворі літо, в кімнаті повно світла, я сиджу й дивлюся в свій твір. Нерухомо придивляюся грі своєї душі, образи самі приходять, забуті хвили з життя моєї матери.

Найраніше вона з нас усіх устає, найпізніше лягає. Праця й праця.

Оце ранок. Челядь обідає, синій промінь всувається крізь вікно поперек хати, стелиться на головах і снує мрію. Мати задивилася в нього, хтось озвався, вона шепнула: «тихо»—й дивилася далі в той промінь.

Звичайно порається сама в хаті й тоді завжди сумна. В самім розгарі роботи згадає про щось, оглянеться по-за себе й стане нерухома, як статуя. При шитві відведе руку з голкою, спинить її нараз, задивиться в призабутий спомин, відтак зідхне тяжко й шие далі.

В лісі джерело, мати йде по воду, та не доріжкою, але все новою стежкою, мохом, куди ще ніхто не йшов.

Поодинокими словами будить покійна в мені душу і пересуває передо мною дивний світ образів.

Лежу хворий, вона на ослоні біля вікна пряде кужіль. Останній промінь сипле золотий цвіт на її голову, в хаті тихо, лиш веретено фуркотить і летить рівно довкола, я задивився в неї і в небо за її головою і прохаю, аби заспівала що. І вона співає мені, як зорі летять у простір, хлопчина задивився в них і посилає за ними свою думку в світи, а ту думку ловить і ховає вічність.

Опівночі слухаю в просонні, й здається мені, що в саді вітер шумить сумтно. Буджуся, довкола сутінок, мати сидить у ногах, вдивлена в мене і плаче нишком.

До світа вернувся я з вічного сну, й мені стало лекше. Мати ви-несла мене на приспу.

Над головою блакитне небо, над обрієм ідуть довгою лавою білі й рожеві хмари.

— Оце славне товариство виступає в похід, а онде леви везуть богиню в ясному ридванці,—оповідає мати.

По нивах буяє вітер, дівчата мигають серпами, співанка стелиться далеко, як подільський лан, як українська туга.

Ой як ясененько, ой як миленько,
куди сонінько сходить,
а ще ясніше, а ще миліше,
куди матінка ходить...

Мамо, мамо.. Ти одна на цій землі свята. Не даром поети оспівують тебе.

Вічність закрила твої очі, як хмара ясні зорі.

Твоя благородна душа покинула мене й полинула білою голубкою на золоті заходу.

Батько сидів біля мене, задивився в портрет давньої дружини й поганяв ясні сльози.

— Тепер на старість не маю нікого, лиш її. Нераз у безсонну ніч здається мені, що вона стукає в двері, виходжу... довкола темно, глухо й пусто... Знаю, що не зійдемося вже там, тому живу з нею тут. І тону в споминах, тону, потопаю...

— Нераз явиться мені в сні тиха, лагідна, як давно. «Вибачай,— каже,— що не додержала я тобі товариства... Дівчам узяв ти мене в свої пороги, рано вийшла я з тобою в дорогу, а в полудне змучилися мої білі ніжки і тяжкий сон зламав мене».

Увійшла служниця й сказала, що «пані» кличуть.

Старий скулився й вийшов.

Служниця прятала в кімнаті, глипала на образ, то на мене, я по-видів, що хоче мені щось виявити, але онімається.

Я зачав з нею розмову, довідався, що небіжчик її тато служив тут давно, вкінці вона пообзиралася й шепнула:

— Я-б вам щось сказала, але боюся...

— Кажи, я не видам тебе.

Присадкувата постать зіпнулася в куті, буцім стирала порохи; обгоріле, негарне, але людяне лице було схилене над роботою, я вчув ось що:

— Пані й панич у великому клопоті, бо гадають, що ви прийшли відібрати свою землю. Перед татом криються, бо тато за вами, але ви стережіться, бо хотять підплатити якихось людей, звязати вас і відвезти десь, ніби, як це порозуміла, то до такого дому, що в ньому тримають божевільних. Все по ночах пані з паничем над тим радять, я це підслухала та й вам кажу, тільки прошу вас дуже, не виявіть мене.

Нам і не сниться нераз, що цей копає під нами яму, а той рятує.

В якому світі перебував я цілий час?

Аж тепер зрозумів я, чому мачуха й Нюнько бокують від мене...

Вечоріло. Я вийшов у ліс і ліг серед тушавини. Земля як мати тупила мою журбу.

В світі гамір, праця на зламану голову й ті прокляті години, що радять і крутять людиною, заголомшували мене, а тут дрімучий ліс обгорнув спокоєм.

Прийшла думка про карлика.

Давно, в де-яку хвилю розніс-би був його кістки, тепер постарівся я, дивлося більше в себе, життя навчило терпеливості, Христова наука промовляє до серця.

Хочеш мати колись по правді заслужений той маленький шматок землі—на гріб, то годі думати лиш про те, аби їсти, пити і спати.

Стараюся так робити, як-би це Христос зробив. Що-ж більше я можу?

Але міняйлів із храму треба прати, ох, прати!

Спокійно й не без серця дивився я в душу карлика.

Це-ж, брате, та неси́та, чорна сила, що давить людину цілий вік, чатує по всіх закутках, аби тебе ограбити, здерти зі шкури, затоптати в болото. Вона від самої найвищої гори аж до споду та й від колиски до

гробу. Пустиш собі кулю в лоб, ти ще не застиг, а чоботи вже стягають із тебе... Та сила також у нас самих, ми боремося з нею як із ворогом у власній хаті й ніколи її не поборемо, бо границі між злом і добром нема, як нема двох богів: ясного і чорного, лиш один-одинокий (і то в ідеї) мстивий та й ласкавий, як одно серце, що орудує чистою і темною кров'ю в тілі.

Думки блукали, як змучені журавлі над морем.

Нараз здубоніло в корчах, як-би звір гнав за звірем, тріск зчинився близько, я призираюся—на переді втікає дівчина й хлипає, за нею жене карлик, одною рукою відбивається від землі, в другій прут, і ко-тється, як ярич.

Я схопився й заступив дорогу.

Місяць світив на нас, ми дивилися хвилю один на другого.

— Ти що тут робиш? — проскиглив карлик.—Всюди тебе повно! Носишся з потайними планами,—характеристика твого народу й матери!

Я приступаю до нього.

— Що верзеш? Поволі...

— Рушай з дороги!—зашипів він і шарнув мене прутом.

Я ймив його за горло й підняв в одній руці. Він метався, але я робив тепер своє розважно й спокійно. Пригнув грабову гило, обернув навколо шиї й пустив його в повітря.

По цім обгорнуло мене омерзіння, я поблукав лісом якийсь час, потім стямився й помчав до хати.

Тут стрінула мене несподіванка. Карлик мав занадто сильний карк і руки, аби повісився. Він розірвав гило, полетів тельмом униз, розповів усе, і я саме застав, як він із мачухою дер образ моєї матери в кусні й обоє топтали його ногами.

Вони впали на мене як хижі птахи і це прийшла хвиля, в якій я на безвихідну боротьбу тисячу своїх сірих днів і тисячу безсонних ночей, здавалося, знайшов найпростіший спосіб, якого не пробував досі.

Я рушився до мачухи, вхопив її за волосся, кинув до землі й обкладав п'ястками, при тому завважив блиском, що її тіло як у риса, що в ньому кісточки не домацаєшся. Та нараз чийсь руки обкрутили мене в поясі як вужівкою, я пізнав карлика, мені мигнула морока, що обкручує й давить моїх темних братів, і це довело мене до розпуки.

Я вхопив його за ноги, покладав ним мачуху і кидав до землі як клубком, та він обгорнув рамена довкола голови як пружини й сичав у одно:

— А таки мені нічого не вдієш.

Моя лють перейшла в божевілля.

Оце я знову на чужині.

В рідну Україну не вернусь ніколи.

В самоті й нудзі ковтаю гіркий жаль.

Так минають дні за днями.

А ночами переслідують мене примари.

Десь серед темряви стає в полум'ї гніздо гадюк, я тікаю в долину, передо мною тінь аж до краю світа купається в крові на спаленій, потрісканій землі, ніде корчика, ні билини, я падаю по проваллях, а за мною з гори, від попалу котиться голова карлика.

Лише скриюся де, спочину на хвилику—бісова голова летить за мною.

Так стратив я образ матери.

Душа стала плоха, він не являється мені, я не можу відновити його.

Дитячі груди в скрипці.

Музика строїв скрипку, у ній будився тихий плач дитини. Дитвак сидів на постелі, жалі скрипки обіймалися з шумом ліса, із зойком вітру серед ночі та з маминою думкою.

В хаті піятика, співи й танець.

Чупринаті голови, зіпрілі лица й широкі срібні рукави замелькали перед очима дитвака, зіллялися зі співом і тупотом в одно велике колесо, воно крутилося як у сні, а над тим дивом верховодила скрипка.

Мати сперла голову на руку й усміхалася, як-би плакала.

Один із чужих узяв її до гурту, дитвак став неспокійний. Мати пішла в колесо, дитвака зняв страх. Кличе матір зразу потихо, потому голосніше, та вона не чує його, не видить, лиш бігає з іншими в колесо і сміється, як-би плакала, аж дитвака по серці ріже.

Він не може на це довше дивитися і плаче, зойкає на ціле горло, але цього ніхто не чує, бо його плач у скрипці.

Дитина.

Місячна ніч і тяжкий сон вкрили село, тільки за царинами під лісом сиділо кількох п'яних чортів. Шепотіли й реготалися, аж нараз притихли.

— Цитьте, щось іде...

— Що це може бути?

— Ти, витріщи-но свої котячі сліпаки, може розпізнаєш, що це?

— Щось неначе дитвак...

— Адить, адить, як блукає. Віддай п'яне.

— О, перейшло міст та йде на беріг... Шукає за чимсь. О вертається знову.

— Мабуть пхенькає.

— Ні, причулося тобі.

— Але кажу вам, що плаче.

— От іде до нас
— Заступім і не пустім.

Стали півколесом.

— Хто-ж це?

Ніякого слова.

Дівчатко зі збанком, личко підняте до місяця, ішло і наткнулося на одного, цей відіпхнув, воно пішло в бік на іншого.

— Хтож це!?

Мовчанка.

— Цур тобі! Якесь німе й дурне!

Обступили, аби пратися, як пси жабою, але один попав у таку лють, що хотів ухопити дівчатко і кинути у верховину, та в ту мить спостеріг, що воно має замкнені очі. Глипнув у збанок і кинувся на втікача, а за ним інші.

Відбігли за ниву й дивилися, як дівчатко пішло поволі у чорний ліс.

— Чи сльози були в тому збанку, чи кров—не знаю. Лише в дитині вчув я невинну душу.

Гнат Хоткевич

(1877 р.)

Народився Г. Хоткевич у Харкові 1877 р. Скінчив Харківський Технологічний Інститут. У 1905 році бере активну участь у революції і в результаті мусить утікати за кордон. Вернувся на Україну аж р. 1912; потім знову зазнав був переслідувань од царського уряду.

Один із основоположників укр. «модернізму», Хоткевич відрізняється од інших широким обсягом своїх інтересів та спробами проявити свої сили в дуже багатьох галузях: він виступає і як бандурист та популяризатор кобзарського мистецтва, і як колекціонер-видавець пам'яток мистецтва, і як композитор, і як письменник для дітей, і як критик, і як повістяр та новеліст. Найцікавіше, певно, з його белетристичного доробку—це навіяні Гуцульщиною «Гірські акварелі» та «Камінна душа», значною мірою закрашені гуцульським таки діалектом. Тут та сама гуцульська романтика, що продиктувала свого часу Коцюбинському «Тіні забутих предків», а Олесеви—цикл «На зелених горах».

Псевдонім Гн. Хоткевича, що ним він інколи підписувався,—Гнат Галайда.

Із повісти „Камінна душа“.

(Смерть опришкова).

Ех, файно тратили Марусяка. Говіркували люди, що перед смертею дванадцят попів у в'онного сповідали, ек день, так ніч. Оберемками гріхи на собі віносили.

А коли наступив день кари, то стільки народу зігнали з усіх сев, з усіх верхів, що-би еблучко ни впало на земню. Бо то на вчудіє зганели. Така терміть усім попам війшла, аби кождий, ади, піп узев зі свої парафії двадцят душ ек мужив, так бабий і гітви. Аби на страх. Аби си пуджели того.

І Юрішко прибув в усій параді. І старі Марусяки. Мати—дорогами кочела си, ридаючи, а дідок усе її потішав якимись маленькими, сухенькими слівцями. І сам увесь такий сухенький, маленький дідошок...

Вивели Марусяка. Красно вбраний. Ек на весіле.

Ішов свободно, не звязаний, вперед дивив ся сьміло.

Лиш лице було біде і носило сліди тюремних мук.

А коли спитали його судії—яке твоє передсмертне останнє бажанє, сказав Марусяк:

— Дайте ми флоєру.

Крунули си люди. Десятки флоєр простягнули ся з товпи.

Служащий узав першу—ліпшу, подав судії. Судя уважно чомусь її оглянув і велів передати Марусякові.

Опришок приложив флоєру до губ... Все завмерло...

І... як далекий шепот ріки, залитої місячним саявом, як скарга переляканої страдалиці трепітки під вікном, як воркуване горлички над щастєм минулим, заспівали звуки і понесли ся... над сею різнобарвною товпою, над судіями, ксьондзами, катом, шибеницею.... І заблескотили, заграли цв'їтами в повітрі високо переплітаючи ся в невидимі гірлянди ніжности, і злітали звідти, мов журкіт жайворонка, і розсипали ся ..

Плач' стрянув товпою. Заголосили жінки, як за братіком ріднесеньким; глухо, незрозуміле щось гули насильно зігнані сюди люди; похиливши голови стояли і судії й попи...

І поки грав Марусяк, поки трипотіли в осіннім небі останні риданя лебединої піснї—в великім очарованю стояла товпа і ніхто не розумів—що то за перекладни стірчат отам, коло помосту, пощо зібрало ся сюда стілько народу...

І лиш як скінчив, як обірвався в невимовній тузі остатний перелив—побачили люди, що то-ж шибениця! Шибениця!

А на ній повісять от сего молодого легіня, орла полонинського, аби не грав він так більше ніколи!

Марусяк віддав флоєру, зійшов на поміст.

— Прокіт, люди...—сказав. Але тихо, мало хто чув.

Сам узав з рук ката стричок, сам надів собі на шию і чекав... Зрештою недовго...

Із книжки „Гірські акварелі“.

І. Два шуми.

Ліс шумить...

Скажеш собі сі два слова—і де-б не був ти. що-б не стояло перед твоєю душею,—сих два слова овіють тебе чарами, почуєш лоскіт вітра на щоці, зазвучать якісь голоси невидимі, і серце затужить чогось, і стане зимно трошка і трошка лячно.

Осьпіваний шум, прекрасний шум! Вічно скорботний, вічно зовущий і плачущий, вічно і всепокоряющий. От день ясний, украшений сонцем, просяяний гострими стрілками променів звучащих. День, коли все здається щасливим, зачарованим у радощах, мов відбувається безконечне весілля, заворожене навіки, коли сьвяткує сама природа—здається, хто в силі побороти се море радости, замутити сірістю небо?

А зашумить ліс, заговорить тисячею голосів, заплаче тисячею пла-

чів—і бездонна печаль розкриє перед тобою чорні очі свої, прокричить зловіщим карканем глибина передвічного суму і звалять ся на душу твою всі невивітані сльози... То сльози світа цілого випило сонце і наситило ними потім кожний говорящий листок. То вітер збирав цвіти скорби по далеких осінніх полях, по пустинях сонцем палених, по морях забутих, по всіх закутинах, де живе і плаче чоловік. Зібрав—і на крилах приніс тут, розкидав, розпорошив по всьому лісовому простору і торкає тепер тужі струни тужної арфи.

І яку-б найпустотливішу радість не кинув ти сюди, в темно-зелену глибину сього шуму—вона заплаче тут, а сьміх твій розімлеться безцільно, як вода в пустині, не збудивши до сьміху нікого; веселий звук потоне, мов камінь у морі, а той, хто хотів радуватися, сяде на мохом порослий камінь і великими зажуреними очима буде глядати в лісі причини своєї тоски. І питати буде тіней лісових, богів пуші, владик борів і нетрів непроходимих—що я вам зробив, що ви серце моє тугою наповнили? Звідки ці сльози на очах, чому воскресають поховані спомини і мучать і крають душу?..

І притулиться до громом розбитого пня і заплаче. І заплачуть з ним берези самітні, заблукана верба, мов невістка в чужім краю серед людей чужих... Хтось застогне в лісі далеко, потім ближче... Стріпоче птиця крилами, хрусне гілка, а потім потоне все в могутнім хоралі, в шумі віковичнім...

Вслухайся тепер.

Чи не чуєш ти в тім морі своєрідної струни? Вслухайся. Вплітається тонкою, безперервною ниткою, але так само невпинно і вічно звучить, так само рівно стелить свою стежечку до небес.

То лісові ручаї шумлять. Веселі, радісні, тихомелодійні—і дають ноту радості в музику лісових шумів. І сміється, і в'ється тонесенький голосочок, завиває—обвиває мов газом, мов туманом пахущим, прозорчистим, освітленим. Тисячу слів наговорить тобі в одну хвилину, як дівча, що прибігло в хату з китицею оброшених цвітів і одразу хоче оповісти усе: і як жук проповзав по дорозі, і як черевичок у воду впав. і як скакали вівці з гори, а сонце світило поміж гіллям груші. І о чім не думав-би ти, ідучи до світлих шумів,—однаково заслухавшся і усмінешся мимоволі.

Пташинка скочила до води. Верть-верть хвостиком. Верть-верть... Стрибнула на камінчик, повернулася туди-сюда, знов стрибнула. Дзьобнула водиці. Раз, два. Задерла головеньку—і нараз пурхнула. Сіла на ближчу гілочку, цвірінкнула—і щезла в гушавині. Нема пташки. Лиш струмочок жу-жу-жу. А сусідній жу-жу-жу. А там далі жу-жу-жу. І ще далі жу-жу-жу. Жу-жу-жу та й жу-жу-жу. З каменя острів зроблять, з калюжки озеро, зелене зеркало.

І не телепають тут козлоногі лісовики, трави притопчуючи, а лиш ельфи веселі водять беззвучні танки і росу п'ють з похилених квіток. Власною красою зачаровані глядяться в воду нарциси і не зводять очей зі своїх очей. Добрі феї ранками мують сніжнобілі свої шати, а вечно-

рами хором співвають нечутні молитви невидимим своїм богам. Поет тут пісню складає своєму серцю, ростить свою душу і крильми возноситься. Сам бог тут спочиває натомленим людською гризотою оком і благословить усьміхом зелений моріжок, і срібну нитку струмкову, і шумик то-несенький.

Шумику, шумику... милий мій шумику....

II. Злочин природи.

Файно вберав си Івасик до церкви. Гедя нові постоліки му поморщив, черлені, а неня волчцьки новіські зсукала. Сорочечька біла-найбіліша, кіптарик хоч він уже й не так новий, але файний ше кіптарик, нема шо. Зате вже кресанічка-соломенка цалком новісьцька і мов золото на сонці побліскує, а дармовисики си бовтають.

Рад уже шо рад був Івасик—бесіди не скласти. А гедя й неня любуються, очей не зводять. Одиначок!.

Розщібається за буком. І сопе, і суятяться, і бровенята морщить. Той йому не файний, той за короткий, той за грубий. Та все бубонить.

— Длуті хлопціє, тай, вале, балтки мають, а в мене такий гедя паськунний, со й балтоцки не купит.

Гедя з ненев сміються.

— То ти в мене паськунний, а ни я в тебе. Дай гроший на бартку, то ті зара купю в Косові.

— Ае—дай глосий. Ік бих мав глосі—сам бих купив, не тлибував плюсити.

Се здалося таке мудре родичам, що вони голосно зареготали обоє.

— Ади, який мудрагель!

— А шо хочіш?—казала неня, й очі її ласкаво світилися:—та вже ті правду вповів, що коби гроші мав, то вже нікого й просити, лиш сам би купив йка си вдала.

Нарешті всьо готове: бучок найшовся, дзьобенька через плече перекинулася, новенькими постоліками пошурхує та гедю з ненев квапит борше йти. Неня бере за руку, йдуть. Гедя ще zostав троха.

Надійшов сусіда, щось заговорили—а оба дивляться тудя, на царинку, де мають на зеленім яскравім тлі червоні кінці хустки і біжить підбігає Івасик. Бездітний сусіда любить Івасика теж— і от ласкавим, повним глибини поглядом дивиться услід гарній молодиці з дитиною поруч і може тихо тоскує по недоступності щастя.

— Йке пусте,—ласкаво дрижить його голос. Знає, що ни мож хвалити дитини.

— А сокоти си, Адно, на кладці,—кричить потім у слід.—Бо то такий пустек, шо....

Не договорив. Бо нараз зі звичайної остерігаючої фрази виросло на мить, на одну непомітну мить щось страшне—от те, чого ради говоряться такі фрази.

Представив нараз собі, що дитина дійсно може упасти з кладки. А

Черемош візбрав. Кілько день ішли дощі і повені такі надійшли, що пуду дає.

Але як пройшло, так проминуло.

— А йїт-но, куме, суда—шош ми прочитаєте. Терміть маю та й не знаю на коли.

А витак пидемо разом до церькови.

Пішли до хати до сусідової. Посідали, щось-говорять для ввічливости. Але чомусь неспокійно обом. Тягне до вікна подивитися, що. І звідки то на них насідає—сами не знають, але як дорослі люди борються з тим.

Та лиш розгорнув Василь, перемагаючи себе, папір читати, як розірвав шиби і впав у хату шалений нелюдський крик.

Мов вирвало обох мушин з-за столу. Зігнувшись в дверіх вискочили оба. До кладки.... А на кладці стоїть, вп'явшись в поруче руками, Анниця, рікою-ж, бездонною брудною рікою мече по балванах тільце малого Івасика. Підійме-підійме на хребет і вдарить об камінь, закриє габов.

Просто з берега, з кашиці кинувся Василь стрімголов у безодню. Пірвало його, двинуло боком об величезний уламок скали. Бореться. валиться під напором, а тільце, маленьке дороге тільце все далі... все далі...

Берегами вже товпляться люди. Збігаються. На дзвіниці задзвонив лаламар дрібно.

Богдан Лепкий

(1872 р.)

Народився року 1872 в с. Кречульці, Бережанського повіту, в Галичині. Батько свого часу виступав як письменник під прибраним іменем Марка Мурави.

Скінчив Лепкий філологічний («філософський») факультет і працює не тільки як поет, але і в галузі історії літератури («Начерк іст. укр. літ.», редакція творів Шевченка і т. ин.).

В поезії бачить Лепкий «розраду одиноку» серед того життя, що маює він у своїх ліричних творах, здебільшого сумовитими тонами. Настроями і прагненням досконалої форми Лепкий належить до теї групи, що репрезентується іменами Пачовського, Карманського, Яцкова, Твердохліба і що склала була голосну свого часу групу «Молодої музи» (до певної міри аналогічну пізніш нашій групі «хатян»,—письменників, згромаджених коло журналу «Українська Хата»).

Листки падають...

Листки падають, падають зів'ялі, зжовк-
клі
І з шелестом кладуться під ногами,
Якісь пісні давно-давно замовклі,
Мов повиди, снуються над полями

Якісь квітки, бліді і недоцвілі,
З-між бур'янів обличчя вихиляють,
Чиїсь слова, забуті, але милі,
Над головою раз-у-раз літають.

Хто їх казав? Коли і де? Весною
Шептали їх уста, не в'ялі рожі...
Невже-ж оті слова підуть за мною
На життєвім, тернистім роздо-
рожжі?

Невже-ж вони літатимуть світами
Слідів моїх пильнуючи безмежно?...
Нехай летять; най срібними нитка
ми,
Як павутиння, в'ються безконечно.

Не люблю!

Не люблю осінньої ночі!
Той вітер, як ворон крилатий
Літає, товчється до хати,
Мов плаче чогось, чогось хоче—
Не люблю осінньої ночі!

Не люблю осінньої ночі...
Дощ ллється струйками по стрісі,
Товчуться ворони по лісі
І привиди лізуть на очі—
Не люблю осінньої ночі!

Не люблю осінньої ночі...
Вилазить з-над ставу, з тростини
Топельниця. Йде до дитини,
Бо змерзло і їстоники хоче—
Не люблю осінньої ночі!

Не люблю осінньої ночі...
За милим дівчина шаліє,
А люди глузують: повіє!
Покинув, пішов світ-за-очі!—
Не люблю осінньої ночі!

Не люблю осінньої ночі...
В городі цвітуть бліді цвіти,
Як в хаті безсонячній діти,
А доля ті цвіти толочить,—
Не люблю осінньої ночі!

Не люблю осінньої ночі...
Самотня лишилась пташина
І знає, що з зимна загине—
Тож сумно крильцями тріпоче—
Не люблю осінньої ночі!

Не люблю осінньої ночі...
Дощ ллється струйками по стрісі,
Пугутькають сови у лісі
І привиди лізуть на очі—
Не люблю осінньої ночі!

Забудь...

Забудь! Покинь! Іди і не вертайся,
Хоч серце рветься і бунтує грізно.
Спішиш, тікай, рятуйся і спасайся!
Скоріш! Бо хвиля—ї буде запізно!

Забудь! Покинь!.. Які чудесні ліки!
Подібний лік я знаю проти смерти:
Як хочеш бути від неї навіки
Безпечний, мусиш, братчику,—умер-
ти.

По-межи нами море...

По-межи нами море сине
Шумить бездонне,
По нім, як човник, думка лине
І в хвилях тоне.

Над ним, як чайка, жаль лунає
І біла туга—
Була для серця мого раєм,
Не буде друга.

Була для серця мого раєм,
Рожевим квітом,
Що десь далеко процвітає
За нашим світом;

За тим буденним світом сірим
В чудовім краю—
Тому так дуже, так без міри
Тебе кохаю.

І хоч ніколи, ах, ніколи
До того краю,
Ні по неволі, ні по волі
Не завітаю,

Тебе не стріну й не побачу,
Даремна воля—
Тим більш люблю, чим більше тра-
чу,
Така вже доля!

По-межи нами море сине
Шумить бездонне,
По нім, як човник, думка лине
І в хвилях тоне.

Поезія, друже, всюди є...

Поезія, друже, всюди є,
І в людях, і в природі,
І поки чоловік живе,
Її умерти годі.

Вона сміється на устах
Маленької дитини,
Вона летить до нас у снах,
Як вітер з верховини.

Вона нам працю солодить,
Співає при роботі,
Алмазом ясним меректить
В кривавім людським поті.

Вона у бурі, в реві фаль,
В збіжжях, ланах на полі,
Вона і там, де гостра сталь
Блищить в борбі за волю.

Вона в дощі, в снігу, в млії,
Б курнім осіннім димі—
Найменше-ж, друже, єсть її
В химернім ритмі й рими.

Петро Карманський

(29/V 1878 р.)

Народився 29 травня 1878 року в містечку Ціманові, в Галичині. Вчився у Львівському університеті та (де-який час) у богословській академії в Римі.

Вихований під великим впливом західньої поезії (між иншим—італійською), Карманський є в нашій літературі характерний носій песимістичних настроїв (що іноді переходять од «світової скорботи» до скигління розчарованої чи «безочарованої» людини) та індивідуалістичного світогляду, «призирством до юрби» закрашеного. Як представник цієї генерації, що прийшла по Франкові і принесла прагнення досконалої форми, яка стояла-б нарівні європейських вимог і витонченої мисли та загострених настроїв новочасної людини, Карманський разом з иншими сучасниками (Пачовський, Твердохліб, Яцків...) спричинився до розвитку українського «модерну».

Остання відома нам його збірка—*Al fresco*—показує нам нового Карманського: сатирика, що зрікся скигління і жалоби для уїдливих стріл на адресу фальшивої громадськості, що зрікся світової скорботи для фейлетонної злоби дня. І в тамтій галузі чистої лірики, і як сатирик, Карманський хоч не дав речей великої сили, але виявив себе, як тонкий і чуткий, хоч инколи за-книжний, сухуватий поет.

Як побачиш сліпця...

Як побачиш сліпця, що край шляху пристав
І тривожно шукає дороги,
Приступи, розпитай і на путь його справ,
Роз'ясни йому хвилі тривоги.

Глянь, це я. Морщина поорала чоло,
Буйний волос інеем покрився;
Провалилось життя, мов з водою пішло,
Завчасу я журую упився.

Із потопа життя я знімав рамена
І благав на колінах підмоги,
Але ти перейшла, гей, царівна грізна,
І лишила мене край дороги.

Рік за роком минав, я розпучно рилав,
А з сльозами я виплакав очі.
І тепер я охляв, серед шляху пристає.
Серед тучі і громів і ночі.

Ти могла мене знять по-над земні світи,
І вчинить самим Ікаром-богом;
А тепер я сліпцем волочусь без мети,
А мій лан спочиває відлогом.

Приступи, подивись і на путь мене справ,
Роз'ясни мені хвилі тривоги!
Я втомився, охляв, серед шляху пристав
І тривожно шукаю дороги.

Чогось так сумно...

Чогось так сумно... Повіті млою, Стоять в задумі стрункі тополі; З вершин Бескида пливе рососою Вівчарська пісня,—а тут на долі Чогось так сумно...	Чогось так сумно... Посеред луку Снуються мари, а в темнім борі Пугач заводить тужливо: пугу! Розлився сумерк, померкли зорі— Чогось так сумно...
---	---

Чогось так сумно... З пробів несеться
Якесь таємне сумне квиління;
Співають півні, і серце б'ється:
Скінчиться швидко моє терпіння?
Мені так сумно!...

Ой, люлі, люлі, химерний смутку.

Ой, люлі, люлі, химерний смутку: Шепоче вільха, гнесь верболіз, Квилить задума, шовкові вії Срібляться ясним брильянтом сліз.	Ой, люлі, люлі, причинний смутку: Втомився легіт, вільшина спить, На небі меркнуть сріблясті зорі, Снуються тіні... Цить, смутку, цить!
--	--

Ой, люлі, люлі, дрімучий смутку: Давно вже сонце пірнуло в гай, Поснули квіти, в пеленах м'яти Жемчужнолентий журчить ручай.	Ой, люлі, люлі, зловіщий смутку: Зідхає троща, хвилює лан, По межах чорна задума блудить, А хору душу повив туман.
---	---

Засну, як легіт в сірій скибі.

Засну, як легіт в сірій скибі, Розвіюсь, мов рідна імла, Візьму з собою злидні й болі, Оставлю вам самі діла.	І в хвилях скорби, в хвилях горя, В тяжких для нас осінніх днях. Вони заблиснуть, наче зорі, І роз'яснять наш темний шлях.
--	---

С у м н о.

Сумно, сумно, гей в жалобі
Дні ідуть за днями,
Та й лягають в темнім гробі
Вічними мерцями.

Звідусіль валяться тіні,
Чорні та холодні,
І снуються по-при стіни
Гей, змії голодні.

Світла! Темінь заливає
Душу, серце, очі...
Де не глянуть, всюди зяє
Чорна пропасть ночі.

Суне з сірого безкраю,
Як гроза лавини,
І душа в глухім одчаю
Глухо б'єсь об стіни.

Сонця!.. Світла!.. Серце мліє,
Каменіють очі,
Глухо, тихо бовваніє
Чорна повінь ночі.

Шевченкове свято.

Жірандолі горять, театр втонув у квітах
І Тараса чогось на сцену принесли.
Хвилює лан облич в поклонах і привітах,
Біліють декольте, фраків хоч не числи.

Іде Шопен і Гріг і наша проста шумка —
Увесь репертуар приніс сюди салон.
Часами мимохить озветься тиха думка
І рветься до душі, як в'язень до вікон.

Гремить могутній хор, оркестра шумна грає,
Вколисує до мрії українських синів.
І дивиться Тарас і нишком позіхає:
«І відки я прийшов між тих чужих панів?»

Та й справді, хай-би ти прийшов сюди, поете,
Таким, як волі ти проломлював кордон,—
То наші молоді збляховані естети
Вдягли-б на тебе фрак, а ні: «monsieur, pardon!»

Вражав-би їх чуття мужицький стрій на тобі,
І горільчаний дух, і витертий кожух.
Вони-б сказали: «Йди і покладися в гробі,
І хай зійде на нас твій чистий, ясний дух»...

Василь Пачовський

(1878 р.)

Василь Пачовський (народився р. 1878), вчитель української гімназії у Львові—один із кращих представників раннього українського модернізму, що вийшов з гуртка галицьких молодих письменників, відомого під назвою «Молода Муза». Дебютував р. 1901 збірником «дуже музичних еротичних біршів» (кваліфікація І. Франка) «Розсипані перли». Одбив у своїй поезії типовий для цілої групи нахил до естетизму, еротики й кокетування формою, але й такі ворожі до модернізму критики, як Франко та Ефремов, зазначають «віртуозність форми», «музичність» віршу Пачовського. Писав і драми: з них за найбільше вдалу з художнього боку треба визнати «трагедію козацької України»—«Сонце руїни». Перша патріотична драма Пачовського «Сон української ночі» довела, за виразом І. Франка, «майже до абсурду символізм модного (тоді) польського поета Виспянського».

Не вернеться завітчана.

Не вернеться завітчана в червоні
маки

Гаряча молодість моя—
І жовцю сміх мій, як сонце з по-за
мряки

Потусклим золотом сія.

Затронеш де-що з хвиль записаних
кервою

І жаль пробудиться в душі,
Сльоза тремтить і жаль—з безрад-
ною тугою

Хтось шепче спомини в тиші:

Гей, Ладі й Марені терновий огонь
мій горів,

А танець ішов наоколо!..

З імлі, гей, виринають ясні постаті
весільні,

Хибкі, як тіні в полусні;
Ах, з ними я прожив ці хвили боже-
вільні

Кохання свого на весні.

Дрижить душа, а млисті тіні як мі-
мози

Круг мене в'ються, суятять—
І пісня ллється з уст, з очей спли-
вають сльози,

Мережені букви тремтять:

Як Ладі й Марені терновий огонь
мій горів,

А танець ішов наоколо!

Ось блиска чар заклияти в дорогі
камені

З краси і крові і терпінь,
Іх пише золотом в пурпурнім перга-
мені

Огонь тернових поколінь.

Лікуй, боине Ладю, хотяй Марена
з мряки

Очима смерти промовля:

«Не вернеться заквітчана в червоні
маки

Гаряча молодість твоя!»

Та Ладі й Марені терновий огонь
мій горів,

А танець ішов наоколо огнів:

Благослови-ж, Ладю мати, ой Ладю
мати

Весну зустрічати!..

Як осінні вітри дунуть
І на небо хмари сунуть,
По-під хмари сумно лине
Ключ відльотних журавлів.
Хто з них верне, хто загине...
Чути їх прощальний спів.
По-під хмари сумно лине
Ключ відльотних журавлів.

Сумно лине, сумно грає
І на крила забирає
Тепле літо, зелень яру,
Під вирійний небосклін.
Спів несеться по-під хмару,
В горах грає відгомін:
Забирає зелень яру
Під вирійний небосклін.

В полі хмара темна плаче,
В небі гайвороння криче,
В хаті тесля теше трумно,—
Мому серцю чогось жаль.
Чогось сумно, тяжко сумно,
Очі шлються в темну даль:
На що тесля теше трумно?—
Мому серцю чогось жаль...

Жалість.

На море сідає
Імла опалева,
Над плесом літає
І жалко кигоче
Тужливая мева,
І крильми тріпоче,
І б'ється до скель.
Над море зелене
Моління несеться:
Припала до мене
Лебідка, голубка,

Березкою в'ється,
До ніг моя любка
Припала, до ніг!

Припала кохана
І дивиться в очі,—
Де наше кохання,
Де наша любов?!..
З риданням, без тям
Цілує устами—
З риданням, без тям

На грудь пада знов...
І жалістю п'яна
До серця шепоче:
— Скажи мені, серце,
Де наша любов?
— Не плач, я не знаю,
Я, люба, чекаю,
Чи верне, не знаю,
Чи вернеться знов.

Пішла за весною
Моєю глядіти,

Що взяла з собою
Мій сміх, мої жалі,
Мої самоцвіти.
І щезла у далі,
Мов темная мла...
У море тікає
Імла опалева,
За нею літає
І б'ється крильцями
Тужливая мева
І плаче без тямі:
Вернись, вернись!

В обіймах твоїх.

В обіймах твоїх забуваю,
Що д'мені зближається смерть,
Гей, дай-же спивати до краю
Амфору налиту уцерьт!

Хай, леж на білому тілі,
Гашишом до впаду уп'юсь,
Крізь смуги огнем погорілі
В обличчі на смерть засміюсь!